

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ
Master studije predškolskog vaspitanja i obrazovanja

Sandra Pavićević

**PROCJENA USLOVA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA ZA
PODSTICANJE KREATIVNOSTI KOD DJECE**

MASTER RAD

Nikšić, 2024.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET NIKŠIĆ
Master studije predškolskog vaspitanja i obrazovanja

**PROCJENA USLOVA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA ZA
PODSTICANJE KREATIVNOSTI KOD DJECE**

MASTER RAD

Mentorka: doc. dr Milica Jelić

Student: Sandra Pavićević

Studijski program: Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

Br. Indeksa: 3/21

Nikšić, 2024.

**UNIVERSITY OF MONTENEGRO
FACULTY OF PHILOSOPHY NIKŠIĆ**

Sandra Pavićević

**ASSESSMENT OF CONDITIONS IN PRESCHOOL
INSTITUTIONS FOR ENCOURAGING CHILDREN'S
CREATIVITY**

MASTER THESIS

Nikšić, 2024.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Sandra Pavićević

Datum i mjesto rođenja: 15.12.1997, Bijelo Polje, Crna Gora

Naziv završenog osnovnog studijskog programa i godina završetka studija: Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, 2021. godina.

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv postdiplomskog studija: Master studije predškolskog vaspitanja i obrazovanja

Naslov rada: Procjena uslova u predškolskim ustanovama za podsticanje kreativnosti kod djece.

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet Nikšić.

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada: 12/05/2023. god.

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema: 19/12/2023. god.

Komisija za ocjenu rada:

Doc. dr Milica Jelić, mentor

Doc. dr Jovana Marojević, član

Prof. Dr Nada Šakotić, član

Komisija za odbranu rada:

Doc. dr Milica Jelić, mentor

Doc. dr Jovana Marojević, član

Prof. dr Nada Šakotić, član

Lektor: Ivona Jovanović

Datum odbrane: _____ 2024. godine.

APSTRAKT

Istraživanja na temu koja se šire ili uže vezuje za uslove u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori za podsticanje kreativnosti kod djece nije do sada sprovedeno. Zato smo se opredijelili za ovu posebno značajnu i popularnu temu o kreativnosti i faktorima koji podstiču ili ometaju njen razvoj, a vezanih za institucionalizovani kontekst djetinjstva, odnosno predškolske ustanove kao mjestima gdje većina djece provodi određeno vrijeme a koja svojim uslovima utiče na njihov razvoj. Uslovi koji su bili u fokusu našeg istraživanja vezani su za predškolsku ustanovu i vaspitače, a posmatrano iz perspektive samih ispitanika (vaspitača).

Ispitanici u ovom istraživanju su na osnovu svojih stavova, znanja i iskustva u radu, davali odgovore, na osnovu čije analize, sinteze i obrade smo izvodili zaključke i njima potvrđivali ili odbacivali postavljene hipoteze. Na samom kraju smo iznijeli svoja zapažanja i moguće implikacije dobijenih rezultata istraživanja.

Glavni zaključak našeg rada jeste da uslovi u crnogorskim vrtićima nijesu pogodni za podsticanje razvoja kreativnosti kod djece, ali i da vaspitači nemaju mogućnosti za napredovanjem u ovoj oblasti. Zapravo, vaspitači svojim znanjem, sposobnostima i iskustvom, bez obzira na njihov kvantitet i kvalitet, ne mogu uticati na potpunu izmjenu trenutnog stanja, već im je za to potrebna podrška u vidu novih odredbi zakona, boljih prostorno-materijalnih uslova, organizovanja novih oblika stručnog usavršavanja, regulisanja broja djece u vaspitnim grupama, pomoći u razvoju lične kreativnosti i dodatnim idejama za kreativan pristup u vaspitno-obrazovnom radu.

Ključne riječi: dijete, kreativnost, kreativni pristup, predškolska ustanova, prostorno-materijalni uslovi, procjena, vaspitač...

ABSTRACT

Research about a subject that is related to the conditions in preschool institutions in Montenegro for encouraging children's creativity has not been conducted until now. That's the reason why we opted for this particularly important and popular topic about creativity and factors that encourage or hinder its development, related to the institutionalized context of childhood, i.e. preschool institutions as a places where the most of children spend a certain of time and which, with their conditions, affect on children's development. The conditions that were the focus of our research are related to the preschool institution and educators, and observed from a perspective of the respondents (educators).

Respondents in this research gave answers based on their attitudes, knowledge and work experience, and based on their analysis, synthesis and processing, we drew conclusions and confirmed or rejected the set hypotheses. In the end, we presented our observations and possible implications of the obtained research results.

The main conclusion is that the conditions in Montenegrin kindergartens are not conducive for stimulating a development of children's creativity, and educators do not have opportunities for progressing in this area. Actually, educators with their knowledge, abilities and experience, regardless of their quantity and quality, cannot affect on the complete changing of the current situation, but for that they need support in the form of new provisions of the law, better spatial and material conditions, organizing new forms of professional training, regulation a number of children in educational groups, help in a development of personal creativity and a multitude of ideas for a creative approach in educational work...

Keywords: child, creativity, creative approach, preschool institution, spatial and material conditions, assessment, teacher...

SADRŽAJ

UVOD	1
TEORIJSKI OKVIR RADA.....	3
1. KREATIVNOST	3
1.1. Pojam kreativnosti - različita shvatanja i definicije.....	3
1.2. Razvoj kreativnosti u djetinjstvu	4
1.3. Procjena kreativnosti	5
1.3.1. Testovi kreativnosti	6
1.4. Kreativno izražavanje djece u predškolskim ustanovama	7
1.4.1. Kreativnost djece u likovnim aktivnostima	8
1.4.2. Kreativnost djece u muzičkim aktivnostima	9
1.4.3. Kreativnost djece u matematičkim aktivnostima.....	10
1.4.4. Kreativnost djece u jezičko-govornim aktivnostima	11
1.4.5. Kreativnost djece u fizičkim aktivnostima	12
1.4.6. Kreativnost djece u aktivnostima upoznavanja i ovladavanja okolinom.....	13
1.5. Značaj kreativnosti u savremenom dobu	14
1.5.1. Značaj podsticanja kreativnosti u predškolskom periodu.....	14
2. PREDŠKOLSKA USTANOVA.....	16
2.1. Savremeno shvatanje uloge predškolske ustanove.....	16
2.2. Kako izgleda podržavajuće okruženje u predškolskoj ustanovi?	17
2.3. Kreativni pristup u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti.....	19
2.4. Vaspitač u predškolskoj ustanovi	20
2.4.1. Znanja i vještine vaspitača.....	21
2.4.1.1. Značaj uvjerenja vaspitača o kreativnosti djece	23
2.4.2. Interakcija vaspitač-dijete.....	23
2.4.3. Vaspitač - refleksivni praktičar	24
2.4.4. Kreativnost vaspitača	26
METODOLOŠKI OKVIR RADA	28
3.1. Predmet istraživanja	28
3.2. Cilj i zadaci istraživanja	29
3.3. Istraživačko pitanje i hipoteze	29
3.4. Metode istraživanja	30
3.5. Tehnike i instrumenti istraživanja	31
3.6. Uzorkovanje	32
3.7. Organizacija sondažnog (probnog) istraživanja	33
PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA.....	34
4.1. Analiza dobijenih rezultata.....	50
ZAKLJUČAK	58
LITERATURA.....	60
PRILOZI.....	64

UVOD

Uzimajući u obzir da se u svakodnevnom životu kreativnost ističe kao bitna odrednica razvoja individue, kao i činjenicu da je predškolski uzrast period kada se kreativnost najslobodnije iskazuje (Đorđević & Đorđević, 2016), procjena uslova u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori za podsticanje kreativnosti kod djece je tema koja se može svrstati u aktuelne i značajne.

U naučnim radovima kreativnost se određuje kao lična i društvena potreba, pa su u skladu sa tim i reforme obrazovanja usmjerene, između ostalog, na osposobljavanje mladih da budu kreativni (Maksić, 2006). Kreativnost je nešto što se vezuje za odrasle i umjetnost. Međutim, njihova identifikacija i prepoznavanje je vrlo uočljivo još u predškolskom periodu. Pored toga, poznato je da su sva djeca po prirodi vrlo maštovita, što je jedan od preduslova za postojanje kreativnosti kod pojedinca. S obzirom na činjenicu da sva djeca, kao i svi pojedinci, u određenom području i određenoj mjeri, ispoljavaju kreativnost, postavlja se pitanje kako uslovi u kojima živimo i učimo i njihov kvalitet utiču na razvoj naše kreativnosti. Brojni autori su istakli važnost obogaćene sredine u kojoj djeca odrastaju i njene moći da podstiče ili usporava razvoj djeteta, u zavisnosti od njenog kvaliteta (Huzjak, 2006; Petrović-Sočo, 2009). Djeci potrebnu obogaćenu i stimulativnu sredinu stvara okruženje bogato materijalima, ali i ljubav i podrška odraslih (Nedimović, Milić & Stojanović, 2019).

U Strategiji ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori za period 2021-2025. ističe se da je obezbjeđivanje adekvatnih uslova (prostor, oprema i didaktički materijali, veličina vaspitnih grupa...) i kapaciteta (odgovarajući broj vaspitača i drugih zaposlenih) povezano sa kvalitetom usluga u predškolskim ustanovama. Između ostalog, navedeno je da su analize stanja u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori ukazale da različite predškolske ustanove funkcionišu u veoma različitim uslovima, pa je i kvalitet usluga neujednačen.

Ono na šta je stavljen fokus u našem istraživanju jeste procjena uslova (materijalnih, prostornih, kadrovskih i drugih) u javnim predškolskim ustanovama i njihov uticaj na razvoj dječije kreativnosti i kreativnog izražavanja u svakodnevnim aktivnostima koje se sprovode u okviru plana i programa ustanove. To je istovremeno i opšti cilj ovog istraživanja.

U ovom radu ćemo nastojati da damo odgovor na istraživačko pitanje: *Da li su uslovi u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori podsticajni za razvoj kreativnosti kod djece?*

Kako bi se mogao napraviti teorijski okvir rada, za pristup predmetu, u prvom dijelu rada će se izvršiti operacionalizacija osnovnih pojmova, a to su predškolska ustanova i kreativnost. U ovom dijelu rada bavićemo se pitanjima na koji način su djeca kreativna i kako se kreativnost

može podsticati u različitim područjima aktivnosti. Na taj način će se napraviti osnov za razradu odabranog predmeta, a u vezi uslova kakvi postoje u Crnoj Gori.

U metodološkom dijelu rada ćemo konkretizovati i obrazložiti sve elemente koji sačinjavaju istraživački proces: predmet istraživanja, cilj i zadatak istraživanja, istraživačko pitanje i hipoteze, odabrane metode, tehnike i instrumente, kao i druge neophodne segmente i njihovu detaljniju razradu sa svrhom uspješne realizacije istraživanja.

U narednom dijelu rada će se izvršiti prikaz i interpretacija rezultata dobijenih istraživanjem, čime će biti omogućena provjera postavljenih hipoteza. Na osnovu analize dobijenih rezultata i njihovog objektivnog sagledavanja, vršiće se sinteza i izvođenje zaključaka, kao i njihova diskusija.

U posljednjem dijelu rada, kao završna riječ, biće navedena osnovna zapažanja autora nakon sprovedenog istraživanja, kao i izveden zaključak o cjelokupnom radu na odabranoj temi. Tu će biti navedene smjernice i preporuke za buduća istraživanja ali i moguću primjenu dobijenih rezultata, posebno u pogledu unaprijeđenja konkretnih uslova i vaspitno-obrazovne prakse u javnim predškolskim ustanovama, čime se ističe značaj i doprinos rezultata istraživanja za aktuelnu pedagošku praksu.

TEORIJSKI OKVIR RADA

U ovom dijelu rada slijedi teorijska elaboracija ključnih pojmova i aspekata u proučavanju odabranog predmeta, a u svrhu kreiranja teorijskog okvira istraživanja.

1. KREATIVNOST

Društvene promjene prati razvoj inovacija u svim područjima rada. S tim u vezi, od pojedinca se očekuje stalno unapređivanje vlastitih sposobnosti i kompetencija, čime će se razvoj inovacija podržati. U prvom redu, očekuje se razvoj kreativnosti kao sposobnosti stvaranja nečeg novog i drugačijeg. Zato se u vaspitno-obrazovnom radu posebna pažnja i usmjerava na oblast podsticanja kreativnog razmišljanja i djelovanja kod djece i učenika.

Kada govorimo o kreativnosti moramo eksplicirati šta podrazumijevamo pod tim pojmom, to jest, koja ispoljavanja i ponašanja uzimamo kao manifestacije kreativnosti. Razlog jeste to što postoje različita shvatanja kreativnosti, dok vaspitači najčešće uzimaju naučna određenja kao polazišta kojima se usmjeravaju u procjenama kreativnosti kod djece.

U svakodnevnom govoru, kreativnost se pripisuje odraslim pojedincima koji naprave ili proizvedu nešto što je drugačije, novo, neobično. Međutim, za bilo koji proizvod, kreaciju, potrebni su: materijal, prostor, vrijeme, motivi, ali i pozitivna, ohrabrujuća ocjena postignuća, kako bi se pojedinac usmjeravao ka daljem napredovanju u razvoju sopstvene kreativnosti. Za razliku od odraslih, kreativnost se kod djece ispoljava spontano tako da je najčešće vrlo zahtjevno praćenje i posmatranje dječijeg rada kako bi se utvrdio stepen njene razvijenosti.

Kreativnost se u savremenoj pedagoškoj nauci shvata kao opšteljudski potencijal, potencijal svojstven svim ljudima, koji se manifestuje na svim uzrastima, u svim područjima života i značajno je pitanje razvoja svakog pojedinca i društva u cjelini (Kopas-Vukašinović & Budimir-Ninković, 2009). Ovako određen pojam kreativnosti potvrđuje značaj našeg bavljenja i podsticanja kreativnosti kod djece još u predškolskom periodu.

U ovom radu, kreativnost se shvata kao osobina koju posjeduje svaki pojedinac, u određenoj mjeri i ispoljava u određenom području, tako da i svako dijete može ispoljiti kreativnost u nekom od područja aktivnosti.

1.1. Pojam kreativnosti - različita shvatanja i definicije

Istraživanja na temu kreativnosti su brojna, a sa tim i njena definicija. Žujka i Popov (2019) smatraju da je kreativnost karakteristika koju svako dijete posjeduje, a da se ona međusobno razlikuju u obimu potencijala za razvoj kreativnosti. Ken Robinson (2015, prema Milić & Bjelica,

2022) ističe da je korijen kreativnosti mašta, a nju definiše kao sposobnost da se sjetimo stvari koje nijesmo doživljeli svojim čulima. Kreativnost je prisutna kod svakog čovjeka i moguća je u svim oblastima čovjekovog života (nauci, umjetnosti, nastavi...).

Maksić (2006) ističe da je kreativno izražavanje i stvaranje „lična i društvena potreba, čije zadovoljenje pojedincu osmišljava život, a zajednici kojoj pripada obezbeđuje napredak" (str.18.). Džinović (2020) navodi da kreativnost nije djetetova intrinzična karakteristika koja je lako vidljiva i dostupna posmatranjem i mjerenjem, već način da osmislimo neka ponašanja i razlikujemo ih od mnoštva drugih ponašanja. Sa ovog aspekta, kreativnost je nastala u društvenom dijalogu kao konstrukt, koji se bez komunikacije, u ovom slučaju, vaspitača i djeteta ne bi ni ispoljavao.

Westmejer (1998, prema Maksić, 2006) uvodi pojam kreativnosti produkta pri čemu kreativnost ne određuje kao svojstvo produkta već ističe njen socijalni karakter. Kreativnost ne shvata kao sposobnost pojedinca, karakteristiku mišljenja ili funkciju nervnog sistema, već ukazuje na njenu relativnost. U vezi s tim, ističe da kreativnost postoji u odnosu između osobe koja je određena kao kreativna, procjenjivača, i socijalnog konteksta u kojem se procjena dešava.

Prema mišljenju nekih autora, u osnovi kreativnog ponašanja i stvaranja leži kreativna darovitost, koja pored kognicije, uključuje i lične, motivacione i sredinske aspekte (Sternberg & Lubart, 1993, prema Maksić, 2006). Prema ovom shvatanju, kreativna osoba pored znanja u određenoj oblasti, ima razvijeno divergentno mišljenje, stvara svoja pravila, radi na jedinstvenim problemima i posjeduje unutrašnju motivaciju.

1.2. Razvoj kreativnosti u djetinjstvu

Proces globalizacije, tehnološki razvoj, pojava novih zanimanja, i potreba za profesionalnim ostvarenjem, nedostatak novca, podrške i drugih uslova, sa druge strane, određuju položaj pojedinca u savremenom društvu. Poslovni uspjeh, danas, određuje čovjekovo zadovoljstvo životom, čime postaje istovremeno i lični uspjeh. Da bi se pojedinac istakao u mnoštvu sličnih, on mora posjedovati talenat, kreativnost, želju za isticanjem, volju i spremnost za rad na vlastitim kompetencijama i vještinama, unapređivanju znanja, sticanju novih iskustava.

Dijete predškolskog uzrasta nema razvijen osjećaj i znanje da svoj rad, sposobnosti, ponašanje procjenjuje. Tu ulogu imaju odrasli, a u predškolskim ustanovama vaspitači. Vaspitači, u svom poslu, doprinose dječijoj izgradnji pozitivne slike o sebi i sopstvenim sposobnostima, vrijednosnoj ocjeni rezultata aktivnosti, svojih i tuđih, što se ostvaruje u svakodnevnom vaspitno-obrazovnom radu. Djeca će najčešće iskreno ocijeniti da li je neko napravio nešto bolje ili lošije od njih samih, dok će ocjenu nečije kreativnosti iskazati kroz oduševljenje ili ravnodušnost u

odnosu na samu kreaciju iliti rezultat rada.

Proces kreativnog stvaranja uključuje postojanje motiva, koji mogu biti različiti, a najčešće je, kod odraslih, riječ o potrebi za samoaktuelizacijom. Međutim, kada je riječ o djeci predškolskog uzrasta, zadovoljstvo koje djeca osjećaju u samom procesu igre je najčešći motiv uključivanja i angažovanja, kada i ispoljavaju i razvijaju svoju kreativnost. Za razvoj djeteta, značaj obezbjeđivanja adekvatne stimulativne sredine i svih neophodnih uslova isticani su u mnogim pedagoškim radovima i publikacijama. Takvu sredinu ne čini samo prostor i njegova opremljenost materijalima, već i ljudi. Maksić (2006) navodi da na kreativnost pojedinca utiče sredina samim nagrađivanjem kreativnih stvaranja. Dalje objašnjava da kreativni stvaraoci potiču iz sredina koje su im pružale adekvatne uslove za sticanje potrebnog znanja i iskustva, materijala za rad, kao i dobre uzore koji su podržavali i vrednovali njihova kreativna stvaranja. Međutim, u svakodnevnom životu možemo prepoznati kreativne stvaraoce koji u svom djetinjstvu nijesu ispoljavali kreativnost ali i one koji su ispoljavali visok stepen kreativnosti u nekoj oblasti, ali danas je, kao odrasle osobe, ne manifestuju u istoj količini. Shvatamo da osobe koje procjenjuju kreativna ponašanja i proizvode utiču u velikoj mjeri na dalja ponašanja stvaralaca. Jedna ideja može biti ocijenjena kao vrijedna u jednoj sredini, dok u drugoj može biti odbačena, čime se dodatno relativizuje pojam kreativnosti a ističe značaj sredine i uzora (roditelja, vaspitača, učitelja) koji ohrabruju ili obeshrabruju djecu u njihovim pokušajima i kreativnim izražavanjima.

Zato se predškolska ustanova i škola ističu kao značajni činioci razvoja dječije kreativnosti, a na taj razvoj posebno utiče stručna osposobljenost vaspitača i učitelja. U vezi s tim, kao jedna od prioritarnih mjera ističe se stručno usavršavanje vaspitača i učitelja na planu prepoznavanja i podsticanja kreativnih potencijala djece i učenika (Kopas-Vukašinović & Budimir-Ninković, 2009).

1.3. Procjena kreativnosti

Kreativnost se različito procjenjuje u zavisnosti od sredine, kulture, uzrasta pojedinca i drugih faktora. Kada govorimo o procjeni kreativnosti, ona je direktno uslovljena samim definisanjem i shvatanjem ovog fenomena. Ukoliko vaspitač kreativnost objašnjava kroz prizmu samog produkta i krajnjih rezultata nekog procesa, onda će njegova pažnja, pri procjeni, biti usmjerena na krajnji rezultat aktivnosti. Zato Mudrinić i Mandić (2020) ističu značaj dokumentovanja dječjeg rada, učenja i razvoja, koje će vaspitaču pomoći u prepoznavanju i pružanju podrške darovitoj i kreativnoj djeci. S druge strane, vaspitači koji shvataju kreativnost kao odliku samog procesa stvaranja nekog djela svoju pažnju će, u procjeni kreativnosti, usmjeriti

na procese rada i stvaranja, ponašanja i razmišljanja djeteta. Ovakva vrsta procjene je veoma prisutna u praksi, pa se vrlo često oduševljavamo idejama i razmišljanjima djece, iako ne postoji neki krajnji produkt tih ideja.

Procjenama kreativnosti u bilo kojoj oblasti bave se stručnjaci za datu oblast, što je kritična tačka kada govorimo o pitanju procjene kreativnosti kod djece. Međutim, kako ovaj rad nije koncipiran za dublja i temeljnija elaboriranja o načinu procjenjivanja kreativnosti ovdje ćemo istaći da se za mjerenje kreativnosti često koriste testovi kreativnosti. Iako se ističe značaj mjerenja kreativnosti djece zbog uvjerenja da ona predstavlja suštinu darovitosti, Maksić (2006) ističe postoji problem sa pouzdanošću i validnošću testova, i naglašava potrebu za oprežnošću pri tumačenju njihovih rezultata.

1.3.1. Testovi kreativnosti

Kreiranju i upotrebi testova kreativnosti prethodi uvjerenje da se mjerenjem nekih psiholoških crta ličnosti može napraviti baza za ocjenu nečije kreativnosti, shodno unaprijed postavljenim kriterijumima. Predmet mjerenja testovima kreativnosti mogu biti osobine ličnosti, aktivnost, interesovanja ili motivacija ispitanika.

Testove kreativnosti je prvi uveo američki psiholog Džoj Paul Gilford. U njegovim testovima se od ispitanika traži što veći broj ideja koje su u datoj situaciji primjenljive, kao što je test u kojem ispitanici osmišljavaju načine upotrebe nekog predmeta. Jasno je da se ovakvim testovima mjeri divergentno mišljenje ispitanika, što otkriva shvatanje samih autora testova o pojmu kreativnosti. Do danas, osmišljen je veliki broj testova kreativnosti, a oni koji se najčešće koriste u procjenama dječije kreativnosti jesu Torensov test kreativnog mišljenja i Urban i Jelenov test kreativnog mišljenja – produkcija crteža.

Torensov test kreativnog mišljenja je jedan od često upotrebljivanih testova za mjerenje kreativnosti. Torens je osmislio poseban test kreativnog mišljenja u akciji i pokretu, za djecu uzrasta od tri do osam godina. Ovaj test uključuje dvije vrste zadataka, a to su verbalni, koji podrazumijeva davanje usmenih odgovora, i grafički tip, gdje se od ispitanika zahtijeva crtanje. Svaki dio testa mjeri jedan od faktora: fluentnost, prema broju odgovora, fleksibilnost, originalnost, prema broju rijetkih odgovora, i elaboraciju. Ovim testom od ispitanika se traži da dovrši crteže, predloži kako bi usavršio neku igračku, osmisli neobičan način upotrebe nekog predmeta i slično.

Drugi test koji ćemo ovdje spomenuti jeste Urban i Jelenov test za mjerenje kreativnog mišljenja pomoću crteža. Ovaj test je namijenjen za različite uzraste ispitanika, jednostavan je za

upotrebu i ekonomičan. Sastoji se iz dvije forme, a svaka predstavlja započeti crtež. Primjenom ovog testa angažuju se različite kognitivne strukture, a ne samo divergentno mišljenje, što je bio i cilj autora.

Postoje brojne kritike upućene na račun svih testova kreativnosti. Razlog je u osnovi subjektivne prirode jer se ponovo ističe činjenica da se kreativnost različito definiše u različitim sredinama, odnosno da predstavlja socijalni konstrukt pa je pri ocjeni nečijih kreativnih ideja i rješenja nemoguće isključiti uticaj vlastitih uvjerenja o kreativnosti.

Iako postoje brojne kritike, ističe se i značaj njihove primjene. Dobijeni rezultati su pokazatelji osobina ličnosti i kognitivnih aktivnosti koje čine suštinu kreativnosti, ali ne i njenu cjelinu. Pored toga, kreativnost nije svojstvo koje se može ispoljiti u svim oblastima, već u onim za koje dijete ima interesovanje, znanje i vještine. Ocjenjivati dječju kreativnost sa psihološkog aspekta moguća je i korisna primjenom testova, ali dobijeni rezultati ne mogu nam ukazati na područja u kojima dijete treba usmjeriti na sticanje dodatnih znanja i iskustva, ukazati na tok kreativnog procesa, uzroke ili uslove koji su doveli do rezultata, kao i smjernice za dalji razvoj kreativnosti. Posebno, testove kreativnosti je potrebno, prema mišljenju Maksić (2006), primjenjivati kod djece mlađeg uzrasta jer na tom uzrastu nema kreativnih produkata. Ovim se ponovo vraćamo na pitanje definisanja kreativnosti, koja je kao pojam različito shvatana od strane različitih autora.

Iako se u praksi testovi i drugi načini procjene kreativnosti primjenjuju, između ostalog, i sa ciljem unaprijeđenja uslova sredine u kojoj dijete odrasta radi podsticanja razvoja kreativnosti, u ovom radu se nećemo naročito baviti metodama i tehnikama kojima se vrši identifikacija nivoa razvijenosti kreativnosti kod djece. S tim u vezi, namjere autora ovog rada su prvenstveno da se približi i konkretizuje, bez proučavanja osobina ličnosti djeteta, ono što uzrokuje ispoljavanje kreativnosti, to je upravo prikaz uslova koji su neophodni za ispoljavanje i podsticanje dječje kreativnosti. Takođe, polazimo od stava da je svako dijete kreativno, da posjeduje kreativni potencijal, pa su procjene kreativnosti djece manjeg značaja u odnosu na uslove koji je podstiču.

1.4. Kreativno izražavanje djece u predškolskim ustanovama

Kreativnost odraslih i djece se razlikuje prvenstveno u tome što je kreativno stvaralaštvo kod odraslih svjesno i svrsishodno. Sa druge strane, kod djece je kreativno izražavanje nesvjesno i spontano, što se objašnjava činjenicom da je nemoguće djetetu postaviti zadatak ili ga motivisati za stvaranje određenog kreativnog produkta. Dijete svakoj aktivnosti pristupa sa svojim trenutnim potencijalima, iskustvom i znanjem, a kakav će biti rezultat njegovog angažovanja u nekoj

aktivnosti nije moguće predvidjeti. Na predškolskom uzrastu djeci je potrebno, kako ističu Nedimović, Milić i Stojanović (2019), pomoći u procesu kreativnog mišljenja i formiranja kreativnih stilova učenja, kao osnove daljeg razvoja kreativnog potencijala, a to će se postići osmišljavanjem i primjenom odgovarajućih didaktičko-metodičkih strategija.

Partalo (2020) nam kroz svoj istraživački rad ukazuje da djeca stvaralaštvo vezuju za igru, koja im pruža osjećaj zadovoljstva i sreće, u kojoj djeca ispoljavaju kreativnost i razvijaju pozitivnu sliku o sebi, a odraslima ukazuju na dječija osjećanja i razmišljanja i otkrivaju ličnost djeteta. Preduslov za kreativno izražavanje djece je podsticajno okruženje u kojem se dijete osjeća ravnopravno i poštovano od strane vršnjaka i odraslih.

Dječija kreativnost se može podsticati i razvijati kroz sve aktivnosti u predškolskim ustanovama: likovne, muzičke, jezičke i druge aktivnosti. Kako ističu Prodanov, Crnjanski & Milojković (2021) „pokret, muzika, gluma, slikarstvo, jesu oblasti u kojima deca izražavaju kreativnost, ispituju svoje stvaralačke granice i improvizaciju, bez većeg straha da će pogriješiti ili biti zbog toga osuđivana” (str.8).

Ono na šta vaspitači treba da obrate pažnju, a s ciljem pružanja šanse u ispoljavanju kreativnosti, jeste dopustiti djetetu da bude samostalno i autentično. Neki od teoretičara vaspitanja smatraju da je autonomija djeteta najvažniji cilj u vaspitanju, a za čije ostvarenje je ključan odnos odrasli-dijete. Autonomnost ili nezavisnost uključuje spremnost izražavanja vlastitih potreba, želja, mišljenja, što od vaspitača zahtijeva poštovanje dječije autonomije. Zato ovdje ističemo, kao najvažniju karakternu osobinu vaspitača, onu koju Đurišić (1982, prema Maksić, 2006) naziva autentični demokrata, a koju karakteriše fleksibilnost, otvorenost prema različitim idejama, kritičnost, pravednost, prihvatanje sebe, poštovanje drugih, odsustvo predrasuda i agresivnosti. Svakako, kreativnost dovodimo u vezu sa autentičnošću jer svaka ličnost ima razvojnu tendenciju prema autentičnom stilu koji, uz proaktivnost, vodi do kreativnosti (Bojanović, 1989, prema Maksić, 2006). Suštinu autentičnosti predstavlja ono po čemu se pojedinac razlikuje od drugih. Na vaspitačima je odgovornost da djeci pruže podršku u razvoju, slobodu u izražavanju, kreativnom i kritičnom mišljenju, poštovanju njihove autonomije, autentičnosti i svih potencijala, posebno kreativnosti, čime se može odrediti njihov budući kreativan odnos prema radu i životu.

1.4.1. Kreativnost djece u likovnim aktivnostima

Gladić (2020) navodi da je „likovni izraz urođena sposobnost a kreativnost potencijal koji postoji u svakom djetetu i koji može da se razvija” (str. 95). Dodatno objašnjenje glasi da svako dijete prolazi kroz određene faze u razvoju likovnog izraza, a međusobno se razlikuju u tempu tog

razvoja. Osim toga, kreativnost je u manjoj ili većoj mjeri prisutna u likovnom izrazu svakog djeteta, ali ona može ostati skrivena ukoliko se ne podržava i podstiče. Navedeno obavezuje vaspitače da upoznaju faze razvoja likovnog izraza djeteta, kao i načine njegovog podsticanja, kako kreativnost djeteta ne bi ostala skrivena. To bi značilo da pored obezbjeđivanja adekvatnog materijala za različite likovne tehnike, ideje koje djeca iskazuju treba prihvatati kao autentične i poželjne. Djeci je potrebno dati slobodu u likovnom izrazu. Sa druge strane, vaspitači su skloni da djeci nude gotove šeme i šablone, koji od djece ne traže nova rješenja i ideje. Ovakve aktivnosti, u kojima vaspitači djeci daju jasna uputstva u radu, mogu biti privlačne jer su manje zahtjevnije ali ne i kreativne (Gladić, 2020). U njima se djeci govori šta i kako treba da urade, bez slobode ispoljavanja kreativnosti u likovnom izrazu i iznošenja vlastitih doživljaja.

Svi istraživači dječjeg razvoja i likovnog stvaralaštva ističu važnost pružanja podrške i podsticaja djeci u likovnom izrazu. Vaspitači u likovnim radovima kreativnost prepoznaju najčešće tako što, ukoliko primijete da se likovni rad djeteta razlikuje od vršnjačkih (ostale djece u grupu) zaključuju da ono ima više razvijenu kreativnost (Gladić, 2020). Značaj likovnih aktivnosti za djecu predškolskog uzrasta ističe se kroz njihov „emocionalni i kreativni karakter“ (Žujka & Popov, 2019, str. 390.), razvoj mašte, opažanja, mišljenja i motorike.

1.4.2. Kreativnost djece u muzičkim aktivnostima

Djeca se od najranijih dana susrijeću sa raznovrsnim muzičkim sadržajima. Roditelji koriste muziku najčešće da bi oraspoložili dijete, podstakli ga na pokret jer je poznato da djeca sama bez učenja i usmjeravanja izvedu pokrete uz muziku. U institucionalnom kontekstu, muzika je nezamjenljivo sredstvo pri realizaciji svakodnevnih aktivnosti, priredbi i igara u prirodi. Muzika postaje dio života svake osobe od njenih najranijih dana. „Muzika privlači pažnju djece koja ne žele samo da je slušaju, već da u njenom izvođenju aktivno učestvuju, da pjevaju ili imitiraju razne instrumente. Pedagozi treba da iskoriste ova interesovanja, da ne budu samo izvor zadovoljstva, već da se kroz igre razvijaju dječje sposobnosti“ (Vučinić, 2010, str. 87).

Djeca se, polaskom u osnovnu školu, uključuju i u muzičke škole, gdje svjesno i sa ciljem pristupaju muzičkom obrazovanju. Na predškolskom uzrastu, djeca spontano ispoljavaju i razvijaju svoju muzikalnost. Djeci sve to treba omogućiti kreiranjem adekvatnog okruženja. Vaspitače to obavezuje da djecu izlažu muzici, kroz pokretne i ritmičke igre, različitim muzičkim instrumentima ili organizovanim posjetama muzičkim školama. Motivacija za igru sa muzičkim instrumentima i izvođenje muzičkih igara, kada je riječ o djeci predškolskog uzrasta, nije potrebna. Djeca su zbog njihovog izgleda i zvuka koji proizvode zainteresovana za igru sa muzičkim

instrumentima.

Ira Prodanov i Nataša Crnjanski (2021) ističu stav da su u vaspitno-obrazovnom sistemu u Srbiji oblasti umjetničkih i fizičkih aktivnosti gotovo marginalizovane, da se na časovima najmanje pažnje posvećuje razvoju dječje kreativnosti, kao i da se u predškolskim ustanovama muzičke aktivnosti najčešće ne sprovode u skladu sa zahtjevima programa. Identičan stav bi se mogao formirati i kod procjenjivača kvaliteta realizacije vaspitno-obrazovnih aktivnosti i časova u Crnoj Gori, kada je riječ o predškolskom i osnovnoškolskom nivou. Ken Robinson (2007) kako je navedeno u radu Prodanov, I., Crnjanski, N. i Milojković, M. (2021) smatra da kreativnost zaslužuje jednak status u obrazovanju kao i pismenost, jer ukoliko se kreativnost ne njeguje, ona se gubi, a to se upravo i dešava u vaspitno-obrazovnom procesu.

Prema mišljenju Petrović (2016) vaspitači bi trebalo da u vrtićima stvore stimulativnu sredinu i muziku učine zastupljenijom u svakodnevnim aktivnostima, tako da svako dijete može da iskaže i razvije svoj potencijal.

Rezultate istraživanja o uticaju muzičkih i pokretnih aktivnosti na kreativno mišljenje i ponašanje djece predškolskog uzrasta koje su sproveli Chronopoulou i Riga (2012) možemo uzeti kao razlog za ozbiljniji pristup pitanju organizacije muzičkih aktivnosti u predškolskim ustanovama. Međutim, primjena određenih programa i metoda podsticanja kreativnosti kod djece neće se razmatrati u ovom radu, ali želimo da skrenemo pažnju na primjere iz prakse i istraživanja koja su implementacijom adekvatnih programa aktivnosti za rezultat imala unaprjeđenje kreativnosti kod djece, procjenjivane primjenom različitih tehnika.

Iako se kreativnost najčešće vezuje za umjetnost i umjetničke aktivnosti (likovne, muzičke) ona se može podsticati kroz sva područja aktivnosti u radu s djecom: matematika, upoznavanje okoline, fizičke aktivnosti i tako dalje. U svim aktivnostima u kojima se djeca susrijeću sa problemskim situacijama, novim iskustvima, predmetima i prostorima za istraživanje, zadacima za osmišljavanje drugačijeg rješenja i slično, razvija se njihova mašta i kreativnost.

1.4.3. Kreativnost djece u matematičkim aktivnostima

Kreativnost djece se razlikuje od kreativnosti odraslih u tome što je kod djece najznačajniji sam proces stvaranja. U vaspitno-obrazovnom radu treba u prvi plan staviti stvaralaštvo, kao proces u kojem će svako dijete imati slobodu da iskaže svoj potencijal. Za slobodniji i kreativniji stvaralački rad djece vaspitači treba da stvore optimalne uslove osiguravanjem motivacionih sadržaja, materijala za istraživanje i kreiranjem podsticajnog prostora (Bećirović-Karabegović, 2020).

Dijete predškolskog uzrasta je radoznalo i ispoljava potrebu za aktivnošću i istraživanjem svega onoga što se nalazi u njegovoj neposrednoj okolini. Iz navedenih razloga dijete je intrinzički motivisano za igru, koja je i glavni oblik dječje aktivnosti. I pored usmjerenosti na saznavni cilj, u logičko-matematičkim aktivnostima se ispoljava i dječja kreativnost, što je uslovljeno kvalitetom rada vaspitača.

Posredan rad i uticaj vaspitača na razvoj djeteta vrši se kreiranjem podsticajne sredine opremljene didaktičkim materijalima i igračkama, kao i motivisanjem djece na njihovu upotrebu i igru. Izbor didaktičkog materijala mora zadovoljiti određene pedagoške zahtjeve među kojima su i njihov uticaj na interesovanje djece, raznovrsnost i podsticanje dječje samostalnosti i originalnosti (Prentović i Sotirović, 1998). U vezi sa prethodno navedenim, kvalitet rada vaspitača je faktor od kojeg zavisi da li će se dijete zainteresovati za određenu aktivnost, a u toku nje i ispoljiti svoje potencijale i sposobnosti.

Iako se matematika i kreativnost često ne dovode u vezu, u predškolskim ustanovama su, u svakodnevnim vaspitno-obrazovnim aktivnostima, podjednako i istovremeno prisutne, tako da se često u praksi zapaža usmjerenost vaspitača na procjenu dječje inteligencije i kreativnosti u okviru logičko-matematičkih aktivnosti. Pri organizovanju ovih aktivnosti, ideje za dječje zadatke i načine motivisanja vaspitači pronalaze u različitim izvorima.

1.4.4. Kreativnost djece u jezičko-govornim aktivnostima

Iako govor predstavlja „nit koja povezuje sve aktivnosti” (Naumović, 2000, str. 60), u predškolskim ustanovama se realizuju jezičko-govorne aktivnosti u kojima djeca uče nove riječi i njihova značenja, pamte stihove, razgovaraju o iskustvima, ali i kreiraju pjesme i priče. U ovim aktivnostima potrebno je sistematsko vođenje od strane vaspitača koji će prvenstveno pitanjima da podstakne dječju maštu i interesovanje, a zatim da ih usmjerava ka iznošenju originalnih ideja i stvaranju kreativnih djela.

Sa djecom predškolskog uzrasta može se organizovati i pravljenje rimovanih stihova, sastavljanje manjih riječi u velike, smišljanje zanimljivih riječi o nekome ili nečemu i slično. Djeca će i samoinicijativno smišljati vlastite brojalice i razne igrice, a u postojećim će mijenjati situacije, imena i pravila.

Neka od pitanja ili zadataka kojima bi vaspitači mogli otkriti kreativnost kod djece su:

- „Zamislite da živite u kući pod morem. Gdje bi jeli, spavali, kako biste disali? Možete nacrtati ili mi opisati svoje zamisli.”

- „Za šta sve možemo koristiti stari tetrapak od mlijeka, konzervu ili stare cipele koje više niko ne nosi?”

Ovi zadaci su podsticaj za razgovor u grupi djece, oni navode djecu na razmišljanje o različitim situacijama i mogućim rješenjima.

Neka djeca svoje misli i ideje lakše izražavaju crtanjem, a jedna od tema za to mogla bi biti:

- „Autobusima se vozi jako puno ljudi, ali znaju biti neudobni. Kako bi izgledao jedan udobniji i bolji autobus?”

Cilj ovih igara je da dijete na razne načine (verbalno, crtežima, pokretima), izrazi što veći broj ideja i mogućih rješenja nekog problema. Prije svega je važno osigurati dobro okruženje pogodno za nastajanje velikog broja ideja. Najvažnije je da djeca vjeruju vaspitaču da nema pogrešnih, smiješnih i glupih odgovora i ideja te da je svaka zamisao koja se javi dobra.

U otkrivanju kreativnosti putem odgovora djece, vaspitači uzimaju u obzir originalnost. Što su odgovori rjeđi to su originalniji, a takve će odgovore najčešće imati kreativna djeca. Vaspitač utvrđuje i koliko različitih odgovora i ideja imaju djeca, uzimajući ih u obzir. Sledeći kriterijum jeste kompleksnost odgovora. Smatra se da će kreativna djeca češće davati složene odgovore, upotrebljavati humor i slično.

U govornim aktivnostima djeca mogu da, u skladu sa svojim znanjima i kreativnim potencijalima a vođeni razgovorom sa vaspitačem, osmisle određenu priču. To se ostvaruje na način da vaspitač djeci postavlja pitanja kojima ih podstiče na osmišljavanje dijelova priče a zatim i stvaranje priče u cjelini.

1.4.5. Kreativnost djece u fizičkim aktivnostima

Fizička aktivnost, kao neophodnost za motorički razvoj, ujedno je i šansa za podsticanje cijelog dječijeg organizma na aktivnost. Koliko će neko dijete biti uspješno u nekoj motoričkoj aktivnosti zavisi od njegovih ličnih osobina ali i podrške koju mu pružaju odrasli na putu svog razvoja.

Istraživanje koje je imalo za cilj ispitivanje povezanosti između motoričke uspješnosti i motoričke kreativnosti pokazuje nam da su ona djeca koja su bila uspješnija u izvođenju motoričkih zadataka i imala razvijenije motoričke vještine, ostvarila bolje rezultate na testu motoričkog stvaralaštva, u odnosu na djecu koja su bila manje motorički uspješna (Sturza Milić, 2014).

Moramo istaći da je za podsticanje razvoja motoričkih vještina kod djece važno

obezbjediti odgovarajuće uslove, a to se odnosi na prostor, opremu, materijale i sadržaje čija će se raznovrsnost i složenost postepeno povećavati, a u svrhu pružanja podrške dječjem razvoju.

Odrasli treba djeci da obezbijede interesantno, izazovno i ohrabrujuće okruženje, bogato raznovrsnom opremom i rekvizitima, koje će im pružati izazove sa mogućnostima učenja (Sturza Milić, 2014). Postoje primjeri iz prakse koji nam jasno otkrivaju rezultate uticaja adekvatnih intervencija u vaspitno-obrazovnom radu na dječju kreativnost. Konkretno, sprovedeno je istraživanje koje je imalo za cilj da putem promjena uvedenih u organizaciju fizičkih aktivnosti utiče na razvoj kreativnosti kod djece ali i sticanje znanja i mijenjanje stavova djece po pitanjima zdrave ishrane i zdravog načina života. Ourda, Gregoriadis, Mouratidou, Grouios i Tsorbatzoudis (2017) su tako, u svom istraživanju, na zanimljiv način pozitivno uticali na kreativnost djece, ali sa aspekta zdravog stila života čime su na svrsishodniji način osmislili fizičke aktivnosti za djecu predškolskog uzrasta.

1.4.6. Kreativnost djece u aktivnostima upoznavanja i ovladavanja okolinom

Kako navodi Đorđević J. (2016), kada je riječ o kreativnosti male djece, ključna je usmjerenost na sam proces stvaranja, pokret, aktivnost onoga ko stvara, a ne isključivo na krajnji rezultat.

Kod djece mlađeg uzrasta možemo govoriti o istraživačkoj aktivnosti ili o početku stvaranja posredstvom spontane aktivnosti, a kojem prethodi posmatranje stvaralačkih aktivnosti odraslih. Kada je riječ o predškolskom uzrastu, to je period kada se kreativnost najslobodnije iskazuje, jer ne postoje programi i obaveze kojima su djeca opterećena, pa se u toj slobodnoj atmosferi dijete najpogodnije razvija. Problem koji se javlja jeste povezivanje kreativnosti i učenja s obzirom na to da je učenje neophodno u organizovanim vaspitno-obrazovnim aktivnostima, a koje, s druge strane, u određenoj mjeri može da sputa slobodu i spontanost djeteta.

Kada je riječ o aktivnostima u prirodi, dječja pažnja, interesovanje i pozitivno raspoloženje su umnoženi, u odnosu na sve to tokom aktivnosti organizovanim u zatvorenom prostoru. O tome koliko pozitivnih efekata na dijete i njegov razvoj imaju aktivnosti u prirodi, bilo da su slobodne ili organizovane, nećemo dalje razmatrati jer se samim posmatranjem djece može uočiti njihov pozitivan efekat. Ono što je uloga vaspitača u ovim aktivnostima jeste da djeci pruži slobodu da postavljaju pitanja, istražuju, kreću se i na osnovu iskustva i znanja koriste svoj potencijal u samostalnom istraživanju, stvaranju i socijalizaciji. Aktivnosti iz ovog područja se mogu organizovati i u prostorijama ustanove uz obezbjeđivanje dovoljno podsticaja za kreativna izražavanja djece, koja su nerazdvojni dio njihovog svakodnevnog učenja.

1.5. Značaj kreativnosti u savremenom dobu

Kreativnost se danas shvata, pored inteligencije, kao najcjenjenije ljudsko svojstvo (Đorđević B., 2016). S tim u vezi, ističemo da je kreativnost svojstvena čovjeku i njegovoj prirodi jer je u toku svog života u neprekidnom učenju, maštanju i stvaranju. U svakom poslu, iako posmatrano sa strane djeluje drugačije, monotono i jednolično, postoji bogatstvo promjena, novina, koje su posljedica čovjekovih ideja i želja i njihovog ostvarivanja, a koje su svakom radoznom i istraživačkom duhu i potrebne. Svaki čovjek u sebi ima „vodiča“, a to su njegove odluke, potrebe, želje, namjere, ideje, čijim ostvarivanjem postiže i unutrašnji osjećaj ispunjenosti, kao nevidljivo ostvarenje, rezultat. Jednostavnije rečeno, ono što izaziva unutrašnja prijatna osjećanja i dovodi do stvaranja novih i originalnih proizvoda, kreacija, djela, jeste kreativnost svakog čovjeka. Možemo reći da je kreativnost jedan od faktora koji kao posljedicu svog prisustva u ljudskoj djelatnosti ima brojne promjene i novine koje se pojavljuju u svim oblastima čovjekovog života, a koje mi rado prihvatamo. Kunac (2015) ističe važnost razvoja kreativnosti u tome da je bilo kakav napredak, pojedinca ili društva, nemoguć bez kreativnosti, kao jedne od najpoželjnijih osobina u svijetu rada.

1.5.1. Značaj podsticanja kreativnosti u predškolskom periodu

Današnje društvo karakteriše kulturno bogatstvo i tehnički i tehnološki visoka razvijenost, što posredno utiče na stvaranje nove slike o djetetu i djetinjstvu.

O značaju podsticanja kreativnosti u predškolskom periodu autori ističu da kreativne sposobnosti razvijene na ovom uzrastu doprinose uspješnijem daljem obrazovanju (Luburić & Mićanović, 2020), kao i stav da je kreativnost sposobnost svakog djeteta, pa je zato treba i podsticati (Žujka i Popov, 2019; Naumović, 2000). Dijete koje ne ispoljava neki od oblika stvaralaštva, može se reći da je, u određenom smislu, ometeno u razvoju. Dijete oblikuje vlastita iskustva i stvara drugačiju stvarnost, a kroz stvaralaštvo izražava svoju ličnost i komunicira sa svijetom. Zato su kreativnost i stvaralaštvo svojstveni svakom djetetu (Naumović, 2000). Đuranović, Klasnić i Matešić (2020) ističu da je u predškolskom periodu izuzetno važno podsticati dječju kreativnost, a to se u predškolskim ustanovama postiže kreiranjem podsticajnog prostorno-materijalnog okruženja i fleksibilnog kurikuluma orijentisanog na dijete i na podsticanje njegove mašte i kreativnosti. Đorđević J. (2016) govori o kreativnosti kao značajnoj oblasti pedagogije, vaspitnoj neophodnosti koja djeci dozvoljava slobodno izražavanje i oplemenjivanje individualnosti.

O značaju kreativnog izražavanja kod djece govori Emil Kamenov, koji ističe njihov

doprinos razvoju svih fizičkih i psihičkih sposobnosti, percepcije, mišljenja, osjećanja i doživljavanja, kao i sposobnosti izražavanja u određenim formama, uz sticanje samostalnosti (1997, prema Naumović, 2000). Kreativno izražavanje predškolskog djeteta uključuje odrasle u obezbjeđivanju uslova za dječje slobodno izražavanje mišljenja, doživljaja, osjećanja, iskustva, ideja, za čim dijete i ima potrebu. Odabir medijuma i načina na koji će se dijete izraziti i ispoljiti svoju kreativnost zavisi od njegove ličnosti, a uloga odraslih jeste da neguju dječje izražavanje i stvaralaštvo kako bi ono postalo sadržajnije i kako bi se oplemenjivalo i razvijalo.

Na kraju, istaći ćemo stav Sani Kunac (2015), koja je proučavala odnos pedagogije i kreativnosti, i navodi da je potrebno probuditi svijest o važnosti kreativnosti, o načinima podsticanja, ali i ograničavanja, posebno u vaspitno-obrazovnim krugovima, s ciljem da kreativnost u vaspitno-obrazovnom sistemu dobije zaslužno mjesto. Kreativnost je potrebno posmatrati kao jednu od sposobnosti koja će se u vaspitno-obrazovnom procesu kontinuirano podsticati i razvijati.

2. PREDŠKOLSKA USTANOVA

2.1. Savremeno shvatanje uloge predškolske ustanove

Otvaranje prvih predškolskih ustanova imalo je za cilj čuvanje i brigu o djeci zaposlenih roditelja, dok je danas, u svijetlu svih društvenih promjena, ta funkcija stavljena u drugi plan, a istaknuta njihova vaspitno-obrazovna funkcija. U predškolskim ustanovama se, nekada, realizovalo ono što je unaprijed propisano, određeno od strane grupe ljudi, dok se, danas, u njima realizuju aktivnosti usmjerene na dijete i njegove potrebe. To je uzrokovano promjenama u obrazovnoj politici, u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, a koje su bile nužne u odnosu na društvene promjene i razvoj.

Djeca u predškolskim ustanovama provode po nekoliko sati dnevno pa se organizacija i kvalitet aktivnosti koje realizuju vaspitači mora dovesti u pitanje. Predškolske ustanove moraju pružiti djeci punu podršku u razvoju svih potencijala, moraju biti sigurna mjesta u kojima će se djeca osjećati prihvaćeno, slobodno izražavati svoje misli, ideje i osjećanja, mjesta koja djecu uče toleranciji, međusobnom uvažavanju, pomaganju, saosjećanju (Đuranović, Klasnić i Matešić, 2020).

U vezi naše teme, ističemo stav Stojić i Banović (2020) koji glasi da predškolske ustanove treba da potencijalno kreativnoj djeci omoguće individualizovan pristup u radu, da budu istrajni, otvoreni, radoznali, podstiču njihove vještine samostalnog učenja, zadovolje njihovu potrebu za komunikacijom i interakcijom sa vršnjacima i drugim odraslima, njeguju divergentni način razmišljanja, jer su to važne dispozicije za razvoj kreativnosti.

„Brojni su izazovi pred predškolskim ustanovama, a jedan je od njih i razvoj dječje kreativnosti i stvaralaštva" (Đuranović, Klasnić i Matešić, 2020, str. 92.). A da su adekvatne intervencije na polju dječjeg divergentnog i konvergentnog mišljenja moguće pokazuje i istraživanje u kojem je došlo do poboljšanja dječje kreativnosti, s obzirom da su uočene značajne promjene tokom kreativnog procesa i kvaliteta njihovog finalnog rezultata (Alfonso-Benlliure, Meléndez & García-Ballesteros, 2013).

Kurikulum predškolske ustanove, kako ističe Petrović-Sočo (2009), ne treba posmatrati odvojeno od konteksta ustanove, to jest uslova u kojima se on realizuje, već holistički, i mijenjati ga radi unaprijeđenja kvaliteta učenja i življenja djece u institucijskom kontekstu. Važno je da se vaspitači osjećaju kompetentnim da kreiraju vlastiti kurikulum koji će im omogućiti praktičnu primjenu svojih razmišljanja, samoprocjena i postignuća (Kunstek, 2009).

„Vrtić treba shvaćati kao zajednicu. Zajednicu između djece, odgajatelja, roditelja, stručnog tima i cjelokupnog osoblja. Zajednica sve čini zajedno pa tako zajedno i uči. U takvoj

jednoj zajednici bitno je da svako uči od svakoga, a da se najviše uči od djeteta. Dajući djetetu priliku da uči, da se razvija, da bude maštovito i kreativno na svoj način, da uči svojim ritmom, puno toga dobijamo i mi jer samim tim i mi učimo više od njih. Djetetov smijeh, znatiželja, pogled na svijet i perspektiva kojom promatraju sve oko sebe, kao i njihovo jedinstvo misli, osjećaja i djela je nešto što nikako ne smijemo zaboraviti i dopustiti da iz nas nestane. Ne može se biti čovjek, ako se u sebi nema djeteta, a dijete ne može postati čovjek ako mu ne dopustimo da bude dijete na svoj način. Da bi dijete bilo dijete na svoj način, ono mora biti i igrati se u prostoru u kakvom želi biti i igrati se. Da bismo stvorili djetetu takvo jedno okruženje, trebamo ga oslušivati i znati njegove interese i boriti se protiv vlastitih predrasuda o tome što znači biti dijete" (Đurđević, 2019, str. 63).

2.2. Kako izgleda podržavajuće okruženje u predškolskoj ustanovi?

S ciljem uspješnog ostvarivanja njihove savremene uloge, u predškolskim ustanovama se vrši planski uticaj na unaprijeđenje fizičkog konteksta kao uslova neophodnih za ostvarivanje definisane uloge. S tim u vezi, kreirana je i publikacija kojom se daju smjernice vaspitačima i učiteljima za uređenje fizičkog prostora za učenje u vrtićima i školama, a utemeljenih na najnovijim rezultatima istraživanja iz oblasti psihologije i pedagogije (Cvijanović, 2020).

Podržavajuće okruženje za dijete predškolskog uzrasta podrazumijeva adekvatno uređen i opremljen prostor u kojem dijete provodi vrijeme, ali i ljude kojima je okruženo. U tom smislu, svi objekti vaspitno-obrazovnih ustanova treba da budu izgrađeni u skladu sa tehničkim propisima i pedagoškim standardima, prilagođeni za slobodno kretanje djece i odraslih, a opremljeni neophodnim didaktičkim materijalima, nastavnim sredstvima i informaciono-komunikacionom tehnologijom. Raspored namještaja i uređenost prostora gdje borave djeca treba da omogući fleksibilnost i interaktivnost u radu, tako da je moguće organizovati različite oblike aktivnosti i vršiti brze promjene strukture prostora. Cjelokupan namještaj i opremu u objektima trebalo bi prilagoditi uzrastu djece i njihovim potrebama, s ciljem da podstiče (podržava) njihov razvoj i učenje. U radnim sobama bi trebalo obezbijediti i gotove (kupljene) didaktičke materijale, a njihov izbor, između ostalog, prilagoditi uzrastu i razvojnim mogućnostima djece, kojima bi materijali trebali biti privlačni i zanimljivi, tako da ih podstiču na aktivnost, interakciju i stvaralaštvo. Često se, kada su djeca u pitanju, biraju jake boje ne uzimajući u obzir njihov mogući uticaj na raspoloženje i ponašanje djece, pa se iz tog razloga, kako ističe Cvijanović (2020), treba usmjeriti na izbor svijetlih boja umjerene jačine, sa ciljem podsticanja mira i raspoloženja pogodnog za učenje.

Brojni autori su istakli važnost obogaćene sredine u kojoj djeca odrastaju (Huzjak, 2006) i njene moći da podstiče ili usporava razvoj djeteta, u zavisnosti od njenog kvaliteta (Petrović-Sočo, 2009). O značaju podsticajnog prostornog okruženja u predškolskim ustanovama, a uzimajući u obzir današnju aktivnu poziciju djeteta u sopstvenom učenju i razvoju, Vukić V. V. (2012) navodi da to kako će izgledati podsticajno okruženje zavisi od postavljenih vaspitno-obrazovnih ciljeva, ali je važno da takvo okruženje omogućava djeci slobodnu, kreativnu i sigurnu igru u kojoj će oni sami biti aktivni istraživači i stvaraoci, a uz to i podsticati vlastite potencijale. Ona posebno naglašava da je vanjski prostor vrtića, kao dijela šireg društvenog okruženja, u većoj mjeri djelotvorniji po pitanju podsticanja cjelovitog razvoja djece jer su djeca u prirodi spontanija, slobodnija i radosnija, što se oslikava i kroz njihovu zajedničku igru. S tim u vezi, podsticajno okruženje su i prostori u prirodi, kao što su parkovi, šume, dvorišta...

Ovdje ćemo istaći stav da se uslovi u predškolskim ustanovama mogu procijeniti kroz tri ključna parametra, a to su stručni kadar, kurikulum predškolskih ustanova i prostorno-materijalno uređenje. Važno je da okruženje u kojem dijete boravi karakteriše bogatstvo podsticaja. Kako možemo uticati na tom planu i uspješno podsticati kreativnost kod djece, putem obogaćivanja okruženja u predškolskoj ustanovi, pokazuju nam brojni primjeri iz prakse, a o kojima saznajemo i putem literature, gdje se kreativnost objašnjava i kao „potreba prisutna u svakom djetetu" (Milivojević i Grčić, 2016, str. 64.). Kako bi se podstakla dječija kreativnost, odrasli moraju stvoriti uslove u kojima će djeca moći razvijati svoja čula, rješavati probleme istraživanjem, eksperimentisanjem, primjenom različitih ideja (Đuranović, Klasnić i Matešić, 2020).

Prostorno-materijalno okruženje se može označiti kao jedan od najvažnijih faktora za uspješno podsticanje kreativnosti kod djece. Svi proučavaoci izgleda prostorija u vrtićima istakli su važnost njegovog obogaćivanja, s obzirom na činjenicu da djeca u tom prostoru provode vrijeme, uspostavljaju komunikaciju, istražuju, igraju se, razvijaju. Koliko će vaspitači posvetiti vremena i kako će urediti prostor u vrtiću zavisi od njihovog ličnog pristupa djetetu i njegovom učenju, kao i značaja koji pridaju ovoj temi. Važno je da vaspitači uvide svoju ulogu i mogućnosti djelovanja u ovoj oblasti, s obzirom na istaknuti značaj istog. Oni ne mogu učiniti da djeca budu kreativna ali mogu kreirati okruženje koje podržava kreativnost i realizovati adekvatne aktivnosti, za djecu koja žele da istražuju i stvaraju, kreiraju. U radu „Korak po korak ka podsticajnom fizičkom okruženju kroz saradnju djece, roditelja i vaspitača" (Miljuš i Avramov Đilas, 2020) se možemo upoznati sa mogućim načinom kreiranja podsticajnog okruženja uvažavajući dječje potrebe, interesovanja i ideje, a posmatranjem djeteta kao kompetentnog, ravnopravnog i aktivnog učesnika u vaspitno-obrazovnom procesu.

Mijenjanje i obogaćivanje fizičkog prostora u predškolskoj ustanovi zahtijeva vrijeme i planiranje, ali uvijek će imati pozitivne rezultate kada je u pitanju dječija radoznalost, interesovanje, zadovoljstvo i igra. Postoje brojna istraživanja koja su ukazala na odnos okruženja i aktivnosti djeteta predškolskog uzrasta. Takva su akcijska istraživanja čiji su autori imali za cilj da utvrde uticaj promjene prostornog okruženja vrtića na ponašanje djece i pruže djeci mogućnosti za izražavanje kreativnosti. Pored toga, autori su imali za cilj i podsticanje vaspitača na razmišljanje o pitanju promjena u prostorno-materijalnom uređenju vrtića. Ovakva istraživanja pokazuju da je svaka intervencija i promjena u smislu obogaćivanja prostora u vrtiću i njegovog prilagođavanja potrebama i interesovanjima djeteta u svrhu pružanja podrške djetetu i njegovom razvoju. Rezultati akcionih istraživanja Đurđevića (2019) i Petrović-Sočo (2009), zasnovanih na posmatranju ponašanja i aktivnosti djece u odnosu na uvedene promjene u okruženju, potvrđuju značaj obogaćivanja prostorno-materijalnog okruženja u predškolskim ustanovama.

U ovom radu naglasak je stavljen na kvalitetno okruženje kao izvor bogat podsticajima za stvaranja u različitim područjima aktivnosti. Zato, u drugom planu stavljamo kurikulum i sadržaje koji su unaprijed predviđeni, iako i oni u velikoj mjeri determinišu angažovanost vaspitača u kreiranju podsticajnog okruženja, a zbog osnovne ideje kojom se vodimo u ovom radu a to je da su sva djeca kreativna, dok su vaspitači samo pomagači u učenju i razvoju djece.

Na kraju se moramo složiti sa mišljenjem da postoje brojne definicije kreativnosti, dok je primjera praktičnog rada koji mogu pomoći vaspitačima u radu sa kreativnom djecom mnogo manje. U istraživanju na temu „Kako izgleda vrtić za potencijalno darovito i kreativno dete" (Mudrinić i Mandić, 2020) istraživači su analizom odgovora dobijenih od strane vaspitača, stručnih saradnika i studenata kreirali sliku vrtića za darovitu i kreativnu djecu, ističući kao glavne aspekte ličnost i kompetencije vaspitača, fizičko i socijalno okruženje i usmjerenost na odnose.

Najnovija istraživanja sprovedena u Crnoj Gori ukazuju na problem nedovoljnih prostornih kapaciteta i opremljenosti prostorija u crnogorskim vrtićima (Marojević, 2018; Jelić, 2019). Ova istraživanja su nam dala prikaz stanja u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori, a koje se odnose na opremljenost radnih soba, instrukcije vaspitača, način komunikacije sa djecom, kao i realizacije aktivnosti.

2.3. Kreativni pristup u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti

Koliko su vaspitači kreativni u planiranju i organizovanju vaspitno-obrazovnih aktivnosti, kao i buđenju interesovanja kod djece za iste, zavisi u najvećoj mjeri od njihove kompetentnosti i individualne posvećenosti poslu (Luburić i Mićanović, 2020).

Nakon inicijalnog obrazovanja, vaspitači svoje stručno usavršavanje nastavljaju putem raznih obuka, seminara, stručnih konferencija, kojima prisustvuju prema svom interesovanju i potrebama. U istraživanju Luburića i Mićanovića (2020), vaspitači su istakli potrebu za seminarima koji će im pružiti praktične modele primjene kreativnog pristupa u radu sa djecom predškolskog uzrasta. Vaspitačima su, prema njihovim stavovima, potrebni praktični seminari, obuke, praktične ideje, dok im je teorijska priča i analiza manje potrebna. Što se tiče uslova u predškolskim ustanovama za primjenu kreativnog pristupa u radu sa djecom, po mišljenju vaspitača, potrebno je obezbijediti adekvatne uslove (raznovrsnog didaktičkog materijala, optimalan broj djece u grupi, podsticajno okruženje) koji će stimulirati i podsticati kako vaspitače za planiranje i realizaciju podsticajnih aktivnosti, tako i djecu za istrajnije učešće u tim aktivnostima.

Na osnovu iznijetog, možemo zaključiti da nadležne institucije treba da vaspitačima obezbijede neophodne uslove za primjenu kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti. Osim toga, neophodno je vaspitačima učiniti dostupnom literaturu koja se bavi svim savremenim i aktuelnim pitanjima vaspitno-obrazovnog rada sa djecom predškolskog uzrasta, a koja uključuje i identifikaciju i podsticanje kreativnosti i darovitosti kod djece. Međutim, u praksi još uvijek nema dovoljno dostupne literature koja se bavi problematikom kreativnosti i kreativnog pristupa u predškolstvu (Luburić i Mićanović, 2020).

S obzirom da djeca predškolskog uzrasta svijet doživljavaju holistički, u tom kontekstu Sturza Milić (2018) ističe da se djeca moraju i podsticati holistički. To uključuje i podsticanje kreativnosti u svim segmentima razvoja, kao i vaspitno-obrazovnim oblastima. Prema mišljenju ovog istraživača, kreativno poučavanje se odnosi na kreativni pristup u radu, putem koga učenje djeci postaje zanimljivije, dok se poučavanje za kreativnost odnosi na poučavanje usmjereno ka razvoju kreativnog mišljenja i ponašanja kod djece. Zaključuje da je najbolji način za podsticanje kreativnosti kod djece i učenika kombinacija ova dva pristupa.

2.4. Vaspitač u predškolskoj ustanovi

U mnogim programima predškolskih ustanova vrše se izmjene, a uporedo sa njima mijenja se i uloga vaspitača. Vaspitači u svom radu doživljavaju dijete kao kreativno i bogato potencijalima, a rad usmjeravaju ka njihovom podsticanju. U Osnovama programa „Godine uzleta“ koji je u primjeni u Srbiji, u vaspitno-obrazovnom radu fokus je stavljen na kreativan proces i okruženje koje omogućava njegovu realizaciju. Stojić i Banović (2020) ističu da je u prvi plan stavljen proces učenja a ne postignuća djeteta. Kada se u vaspitno-obrazovnom procesu krene

od aktivnosti djeteta, mijenja se i uloga vaspitača. Njegova uloga se prvenstveno vezuje za kreiranje sredine za učenje u kojoj će dijete moći da istražuje, eksperimentiše i rješava probleme, proširuje svoja znanja i iskustva na smislen način, bude kreativno, sarađuje, komunicira, čime će izražavati individualne potencijale i uspješno ih razvijati.

Zbornik radova „Primjeri dobre prakse“ (2020) nudi nam primjere projekata koje su vaspitači uspješno realizovali, a kojima su ukazali na moguće izmjene u oblasti planiranja i organizacije vaspitno-obrazovnih aktivnosti, ali i uređenja prostora u predškolskoj ustanovi. Uz to, pružaju ideje, načine razmišljanja i osmišljavanja aktivnosti na drugačiji način, kojima se djeci pruža sloboda izbora, razmišljanja, stvaranja i ispoljavanja kreativnosti. Posebno ćemo izdvojiti projekat „Lopta-pričalica“ (Radaković i Matić, 2020) u kojem su poštovani predlozi i inicijativa djece, tako da je zajedničkim dogovorom vaspitača i djece preuređen prostor u vrtiću. Takođe, djeca su uz pomoć vaspitača uspješno osmislila priču, što nam ukazuje da je uloga vaspitača u tome da slijedi dječja interesovanja, stvara prilike za učenje, omogućava djeci slobodu izbora i učestvuje u aktivnostima zajedno sa djecom. Tu su i primjeri uključivanja djece i roditelja tokom izrade didaktičkih sredstava i materijala (Kovač i Avramov, 2020), gdje se ponovo djeci pruža sloboda izbora i iznošenja ideja, ispoljavanja kreativnosti, kreiranja podsticajne sredine za igru, učenje i istraživanje (Petrić, Kondić i Mandić, 2020) Takođe, fokus je stavljen na uživanje u igri i učenju osmišljavanjem prostornih cjelina u vrtiću koji je opremljen raznovrsnim materijalima koji su dostupni djeci, podržavajući na taj način različite stilove učenja (Pataki, Tanackov i Francuski, 2020). Ovi primjeri osvjetljavaju skrivenu dječju želju da im se pruži prilika da učestvuju u uređenju prostora vrtića, osmišljavanju aktivnosti, iznošenju ideja i želja, te da se sami vaspitači uključe u zajedničke aktivnosti i pomognu djeci u njihovoj namjeri.

Međutim, kao što Luburić i Mićanović (2020) ističu, vaspitači često iz objektivnih razloga ne mogu adekvatno odgovoriti na potrebe djece i pristupiti organizaciji podsticajnih aktivnosti, a neki od razloga su brojnost grupa i nedostatak didaktičkog materijala.

2.4.1. Znanja i vještine vaspitača

Kakav će efekat na kreativnost kod djece imati aktivnosti koje sprovode vaspitači zavisi, prije svega, od njihovog znanja.

Znanja i kompetencije koje posjeduje pojedinac određuju krajnji rezultat njegovog kreativnog procesa. Za kreativni proces je važno poznavanje oblasti u kojoj se nešto stvara. Pojedinac uključuje iskustvo (znanje) i vještine (praktične sposobnosti) potrebne za realizaciju ideje, koje kombinuje u svom ostvarenju. Zato je i kreativnost rješenja nekog problema uslovljena

količinom i kvalitetom znanja koje pojedinac posjeduje, kao i razvijenošću kritičkog mišljenja (Sturza Milić, 2018). Iz navedenog, zaključuje se da je količina znanja ključni faktor kvaliteta kreativnog procesa i njenog rezultata. Što više znanja i vještina pojedinac posjeduje, njegove mogućnosti stvaranja kreativnih ideja su veće.

Iz tog razloga kompetencije vaspitača treba usmjeriti ka razvoju kreativnosti u različitim oblastima, razvijanju kapaciteta za prepoznavanje kreativnosti kod djece, osnaživanju vaspitača da vjeruju u svoj kreativni identitet, ovladavanju znanjima o kreativnim procesima i stvaranju situacija u vaspitno-obrazovnom procesu u kojima će svi imati prilike da kreativno razmišljaju i djeluju (Sturza Milić, 2018). Kreiranje relevantnog programa stručnog usavršavanja vaspitača može se shvatiti kao važan faktor unaprijeđenja kreativnosti djece (Chronopoulou & Riga, 2012). Baza znanja, koju posjedujemo, predstavlja glavni faktor u svim procesima mišljenja (konvergentnim i divergentnim), pa je ona kritična komponenta kreativnog mišljenja i rješavanja problema (Maksić, 2006).

Istraživanje koje je sprovedeno u Novom Sadu, na radionici "*Kako izgleda vrtić za potencijalno darovito i kreativno dijete?*" (Mudrinić i Mandić, 2020) pokazalo je da su vaspitači uspješno stekli znanja važna za stvaranje podsticajnog okruženja, kao i strategije rada sa kreativnom djecom. Izvedeni zaključak nam ukazuje da je unaprijeđenje znanja i kvaliteta rada vaspitača na podsticanju kreativnosti kod djece izvodljivo.

Kvalitetno inicijalno obrazovanje, kao i kontinuiran profesionalni razvoj, vaspitača su od ključnog značaja za poboljšanje kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada sa djecom, posebno darovitom i kreativnom (Nedimović, Milić i Stojanović, 2019). Od kvaliteta znanja, vještina i stručnih kompetencija vaspitača zavisi i ostvarenje planiranih programskih ciljeva.

U Crnoj Gori, akcenat jeste stavljen na unaprijeđenje inicijalnog obrazovanja vaspitača, organizovanja obuka i stručnog usavršavanja zaposlenih u predškolskim ustanovama. Određeni napredak je postignut, kada je riječ o uvođenju master programa u okviru univerzitetskog obrazovanja, s tim da je potreba za usavršavanjem programa i obuka s ciljem unaprijeđenja sistema profesionalnog razvoja vaspitača uvijek prisutna. Ono što se u Strategiji (2021) izdvaja kao faktor koji utiče na kvalitet rada u predškolskim ustanovama jeste brojnost vaspitnih grupa, što predstavlja izazov, kako za zaposlene tako i za donosiocce obrazovne politike.

Mudrinić i Mandić (2020) u svom istraživanju otkrivaju poželjne osobine vaspitača: otvoren za nove ideje, kreativan i maštovit, spreman za različite izazove, gradi pozitivne odnose i uči zajedno sa djecom, djeci nudi sadržaje koji im pružaju priliku da razmišljaju i tragaju za odgovorima, kreira podržavajuću socijalnu sredinu, sarađuje sa stručnjacima (umjetnicima,

naučnicima, sportistima...) iz lokalne zajednice uključujući ih u dječije igre i kreativna stvaranja.

Za vaspitače je važno i poznavanje postupaka koji ometaju razvoj kreativnosti. To su, prije svega, svako uplitanje u rad djeteta ili njegovo ispravljanje, davanje djeci šematskih oblika, izlaganje dječjih radova i njihovo procjenjivanje i komentarisanje, a posebno insistiranje na urednosti i preciznosti. Za podsticanje stvaralaštva kod djece je veoma važna sloboda izražavanja (Belamarić, 1987, prema Maksić, 2020).

2.4.1.1. Značaj uvjerenja vaspitača o kreativnosti djece

U podsticanju dječje kreativnosti, uloga koju imaju vaspitači uspješno se ostvaruje ukoliko su sami svjesni njene važnosti i motivisani za rad na njenom podsticanju. Runco (1990) (prema, Đuranović, Klasnić i Matešić, 2020) navodi da implicitne teorije kreativnosti vaspitača imaju presudnu ulogu u njihovim pristupima vaspitno-obrazovnom radu, kao i u očekivanjima koje imaju od djece.

Ispitivanjem uvjerenja i stavova vaspitača o kreativnosti djeteta bavili su se brojni istraživači. Maksić i Pavlović (2016) su došli do rezultata koji su postali uobičajeni kod istraživača ove tematike. Njima otkrivaju da kod vaspitača (ispitanika) postoji uvjerenje da se kreativnost pojavljuje kao kreativni proces u igri, slobodnoj ili vođenoj, dok kreativno ponašanje predškolskog djeteta uključuje iniciranje aktivnosti, interesovanje za predmete, pojave i stvari, vođenje i osmišljavanje igre, stvaranje novih proizvoda kao što je pravljenje sopstvenih igračaka, samostalnu igru.

Uvjerenja i stavovi vaspitača o kreativnosti i drugim bitnim pitanjima o razvoju i učenju djece utiču na stvaranje kulture vaspitno-obrazovne ustanove (Maksić i Pavlović 2016). Od vaspitačevih uvjerenja o djetetu zavisi i kako će razvijati program i podsticati kreativne potencijale djeteta, fokusirajući se na dugoročne ciljeve za cjeloživotno učenje, a ne na pojedine sadržaje (Stojić i Banović, 2020).

2.4.2. Interakcija vaspitač-dijete

Sa društvenim promjenama mijenjao se položaj djeteta, kao i odnos odrasli-dijete. Od perioda kada je dijete bilo biće koje se u svemu ugleda na odrasle i imitirajući ih uči kako da preživi pa do danas, kada se govori o dječijim pravima i potrebi da se dijete posmatra kroz prizmu istih, prošlo je mnogo vremena, a u svakom od perioda odnos prema djetetu je bio determinisan uslovima života u društvu.

Postojanje emocionalne veze između vaspitača i djeteta se može shvatiti kao preduslov za

aktivnu uključenost vaspitača u svakodnevne aktivnosti i igre. Koliko i na koji način su vaspitači uključeni u igre i aktivnosti djece zavisi od njihovih vještina i kompetencija. Da su vaspitači najčešće posmatrači dječjih aktivnosti, a ne saigrači i inicijatori u igri, pokazuju i rezultati istraživanja Colića, Miloševića i Colića (2019). Vaspitači se u vaspitno-obrazovnim aktivnostima mogu uključiti na različite načine. Oni mogu direktno učestvovati u njoj, davati savjete ili instrukcije djeci i usmjeravati aktivnost, postavljati nove izazove i upućivati djecu na nove aktivnosti, obogaćivati okruženje i slično. Instrukcije vaspitača, u zavisnosti od njihovog sadržaja, mogu uticati na dječja razmišljanja i aktivnosti. A kako različite instrukcije vaspitača utiču na podsticanje ili sputavanje kreativnosti kod djece predškolskog uzrasta, bio je predmet istraživanja Milića i Bjelice (2022).

Odnos vaspitača prema djetetu mora biti zasnovan na uvažavanju autonomije djeteta, a koje je uslovljeno uvjerenjima vaspitača o mogućnostima djeteta. Ali, kako ističe Slunjski (2015), vaspitači često svoju ulogu vide u kontrolisanju i disciplinovanju djece, što otkriva da još uvijek postoje tradicionalna uvjerenja kod vaspitača. Jedan od mogućih razloga nepoštovanja autonomije djece u predškolskim ustanovama jeste neautonomnost vaspitača (Marojević, 2018). To kao posljedicu ima utišavanje djeteta i insistiranje na poslušnosti i konformizmu, što predstavlja ometajuće uslove za razvoj socio-emocionalne autonomije kod djece kao preduslova za njihovo slobodno izražavanje kreativnosti.

Ispoljavanje stvaralačkih potencijala je moguće u sredini koja djeci pruža „psihološku sigurnost i psihološku slobodu“ (Nedimović, Milić i Stojanović, 2019, str. 283.). To znači da djeca samo ako se osjećaju prihvaćeno, sigurno, voljeno i slobodno u izražavanju, prihvataju sebe i vjeruju u svoje sposobnosti. Uloga vaspitača u tome i jeste da djeci omoguće takvo okruženje, bogato materijalima, podrškom i ljubavlju odraslih, kako bi se osjećala prihvaćeno i slobodno, a kasnije i ispoljavala kreativnost.

Prema mišljenju Đuranović, Klasnić i Matešić (2020) povjerenje vaspitača prema djetetu je ključno za razvoj dječje kreativnosti. Dijete će jedino uz ovaj uslov vremenom steći sigurnost u sebe, vjeru u svoje sposobnosti, čime će se razviti i njegovo samopouzdanje. Pored toga, važno je svako dijete u vrtiću tretirati kao potencijal (Stojić i Banović, 2020).

2.4.3. Vaspitač - reflektivni praktičar

Nedimović, Milić i Stojanović (2019) ističu da je u radu sa studentima, budućim vaspitačima, potrebno primjenjivati heurističke didaktičke strategije koje će doprinijeti razvoju divergentnog i kritičkog mišljenja, kreativnosti, socijalnih i komunikativnih kompetencija i

formiranju vaspitača kao refleksivnih praktičara.

Analizirajući rezultate do kojih je došla, Marojević (2018) ističe da su implicitne pedagogije vaspitača pitanje koje zahtijeva pokretanje značajnih izmjena, ali ne u obrazovnim politikama predškolskog vaspitanja i obrazovanja, već u vaspitačevom sagledavanju vlastite prakse. Vaspitačima treba pomoći u kritičkom sagledavanju vlastite prakse i vlastitih uvjerenja o djetetu i njegovom učenju, kako bi se na bazi tih samouvida postepeno vršile izmjene u vaspitno-obrazovnoj praksi. Takođe, radi unaprijeđenja vlastite prakse vaspitači se moraju sami motivisati, zainteresovati, za organizovanje etnografskih i akcionih istraživanja koja će im pomoći da steknu uvid u vlastitu praksu i upoznaju sebe kao praktičare. Osnaživanje kritične i refleksivne prakse kod vaspitača je važno s obzirom na to da bi time postigli unaprijeđenje stručnih kompetencija, koje se ne stiču u toku inicijalnog obrazovanja. Zato, u vaspitno-obrazovnoj praksi treba razvijati kritičku radoznalost, kao odliku mišljenja i vaspitača i djece, i kao osnovno polazište kritičke pedagogije razumjeti da je podučavanje proces, ne samo prenošenja znanja već stvaranja mogućnosti za konstruisanje sopstvenog znanja kod djece (Freire, 2017, prema Marojević, 2018).

U vezi sa našom temom, vaspitači bi trebali da vrše samoprocjenu sopstvenog rada. Način na koji će vaspitači vršiti samoprocjenu je individualan izbor, s tim da je težnja za poboljšanjem uslova u predškolskim ustanovama uvijek prisutna. Saradnja među vaspitačima je jedan od uslova za bilo kakvu vrstu promjene jer se nijedna promjena ne može uvesti u kontekst ustanove ukoliko izostaje podrška i pomoć ostalih saradnika. Petrović-Sočo (2009) je tokom svojih istraživanja uvidjela da vaspitači nijesu motivisani i povjerljivi kada je riječ o uvođenju promjena u vaspitno-obrazovnom radu, očekujući pri tom da njihovu praksu mijenja nadređeni u ustanovi, tako da dijeljenje odgovornosti i zajedničko rješavanje problema među vaspitačima nije ni postojalo. Proces mijenjanja vaspitno-obrazovne prakse predstavlja nikad završeni proces a zahtijeva od vaspitača stalno uvođenje promjena koje uvijek sa sobom nose neizvjesnost i nepredvidivost.

Da bi nastala bilo kakva promjena vaspitači moraju imati želju za mijenjanjem vlastite prakse. Uvoditi promjene radi kvalitetnijeg vaspitno-obrazovnog rada nije lak posao, a vaspitačima najveću prepreku često predstavljaju negativna mišljenja kolega po pitanju uvođenja promjena. Od vaspitača kao refleksivnih praktičara se zahtijeva da prate i vrednuju vlastite učinke i postignuća u radu s djecom, da zajedničkom refleksijom doprinose izgradnji institucijskog konteksta koji pruža podršku razvoju djeteta i njegovom učenju, da sprovode akciona istraživanja, stvaraju, na temelju refleksivne prakse, vaspitno-obrazovni kurikulum, postavljajući vlastite teorijske okvire za kvalitetan vaspitno-obrazovni rad (Kunstek, 2009).

Pred praktičare se danas postavljaju novi zadaci, da budu otvoreni za promjene, refleksivni,

kreativni, odgovorni, autonomni, s ciljem pružanja podrške kreativnim potencijalima svakog djeteta (Stojić i Banović, 2020).

2.4.4. Kreativnost vaspitača

Kreativan vaspitač se opisuje kao osoba visoko motivisana za rad, fleksibilna, spremna za cjeloživotno učenje, samouvjerena (Bramwell i sur., 2011, prema Đuranović, Klasnić i Matešić, 2020), osoba koja kod djece podstiče neobične ideje, njihovu maštu, postupno ih vodi do originalnih ideja i ohrabruje ih da naprave korak dalje od svakodnevnih i uobičajenih rješenja (Cvetković-Lay i Pečjak, 2004, prema Đuranović, Klasnić i Matešić, 2020).

Vaspitač je glavni akter organizacije i realizacije aktivnosti za podsticanje dječje kreativnosti, pa od njegovih stručnih kompetencija i iskustva zavisi i uspjeh tih aktivnosti. Stoga je značajno da nadležne institucije omoguće organizovanje kontinuirane edukacije vaspitačima, s ciljem pružanja podrške cjelovitom razvoju djeteta i svih njegovih potencijala.

Planiranje kreativnih aktivnosti je preduslov uspješnog vaspitno-obrazovnog procesa usmjerenog na podsticanje kreativnosti kod djece. Pod dobrim planiranjem kreativnih aktivnosti Luburić i Mićanović (2020) podrazumijevaju sagledavanje programskih ciljeva, karakteristika djece i njihovih sposobnosti, interesovanja, materijalno-tehničkih mogućnosti vrtića i raspoloživog didaktičkog materijala, kao i ishoda koji se teže realizuju.

U planiranju i osmišljavanju svakodnevnih aktivnosti vaspitači uzimaju u obzir mogućnosti, interesovanja i potrebe djece. Do kreativnih ideja dolaze na različite načine. Kreativne ideje kod djece bude radoznalost, radost i istrajnost u aktivnostima. U njima vaspitač prepoznaje dječje sklonosti ka određenim područjima i planiranje usmjerava ka njima kao i aktivnostima u kojima će djeca lako i na njima zanimljiv način usvajati nova znanja i njihovo značenje.

Vaspitač je model ponašanja u vaspitnoj grupi, pa shodno tome i model kreativnog ponašanja od kojeg djeca mogu učiti. Od vaspitača se zato očekuje da se angažuje u unapređivanju svih sposobnosti značajnih za pružanje podrške djeci u njihovom razvoju i učenju, a prije svega kreativnosti. Sa druge strane, od nadležnih institucija se očekuje da osnažuju interesovanje vaspitača za stalna usavršavanja i da ulažu u sistem obuke i stručnog usavršavanja.

Sturza Milić (2018) u svom radu „Kreativni pristupi učenju – paradigme i perspektive“ navodi primjer kreativnog učenja koji je uključivao rad studenata-budućih vaspitača i djece predškolskog uzrasta. Polazište da je kreativnost moguće podsticati posmatranjem kreativnog djelovanja drugog i kroz holistički pristup, kada je riječ o djeci predškolskog uzrasta, je primijenjeno u ovom projektu. Studenti-budući vaspitači su bili model od koje su djeca mogla da

uče, s obzirom da su kreativne ideje izlagali djeci, a zatim ih i zajednički stvarali. Holističkim pristupom, lopta (krug) kao motiv ideja je povezana u svim oblastima: kretanje, crtanje, muzika, priroda i tako dalje. Na ovaj način djeci je omogućeno da svojom maštom proizvode ideje u svim oblastima, čime je ovim projektom uspješno demonstriran primjer kreativnog učenja.

Kao potvrdu naših uvjerenja o značaju kreativnosti vaspitača, navešćemo primjer istraživanja koje je pokazalo da su vaspitači, koji su sačinjavali uzorak, svjesni svoje uloge u podsticanju stvaralačkih potencijala kod djece, a da je u toj ulozi najvažnija ličnost kreativnog vaspitača kojeg odlikuje originalnost metodskih postupaka, otvorenost i fleksibilnost (Bećirović-Karabegović, 2020).

METODOLOŠKI OKVIR RADA

3.1. Predmet istraživanja

Predmet našeg istraživanja jesu stavovi i uvjerenja vaspitača o uslovima u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori i njihovom uticaju na kreativnost djece.

Pod uslovima u predškolskim ustanovama, koji su obuhvaćeni istraživanjem, najznačajniji po svom dominantnom uticaju na kvalitet vaspitno-obrazovnog rada su: prostorni i materijalni uslovi, kadrovski (znanje i kompetencije vaspitača), organizacioni (vrijeme i način realizovanja aktivnosti) i uslovi određeni obrazovnom politikom. Ipak, glavna usmjerenost našeg istraživanja nije na proučavanju navedenih koncepata već njihovo sagledavanje i procjena od strane vaspitača (ispitanika), a na toj osnovi i izgradnja objektivne slike kvaliteta uslova u kojima se ostvaruje vaspitno-obrazovni rad u crnogorskim vrtićima.

Glavni motiv istraživanja definisanog predmeta potiče iz ličnog iskustva autora. Tokom stručnog osposobljavanja u nekoliko predškolskih jedinica uočeno je više izazova u radu koji su uticali na konačno opredjeljenje za navedenu temu, a to su:

- manjak prostornih kapaciteta;
- neadekvatni prostorno-materijalni uslovi;
- nemotivisanost vaspitača i ostalih zaposlenih za rad;
- nepostojanje plana rada;
- najveći dio vremena djeca provode u slobodnim aktivnostima i igrama sa vrlo oskudnim materijalima;
- nedostatak podsticaja za individualni razvoj potencijala svakog djeteta.

Navedni razlozi naveli su nas na zaključak da je u tim vaspitnim jedinicama potrebno uvođenje novog, kreativnog pristupa u radu, s ciljem podsticanja i razvijanja kreativnosti kod djece, kao i unapređivanja svih uslova koji determinišu kvalitet vaspitno-obrazovnog rada.

Pored navedog, ne manje bitan motiv jeste i lična zainteresovanost autorke za procjenu uslova u javnim predškolskim ustanovama u više crnogorskih gradova, kao i njihova komparacija na osnovu bitnih odlika. Ono na šta je stavljen poseban akcenat u istraživanju uslova u predškolskim ustanovama jeste njihov uticaj na kreativnost djece. U fokusu su, dakle, uticaji uslova u kojima djeca borave na razvoj njihove kreativnosti i kreativnog izražavanja u svakodnevnom vaspitno-obrazovnim aktivnostima koje se sprovode u okviru plana i programa predškolskih ustanova.

Važan motiv za odabir teme jeste sve veći značaj koji se društveno i naučno pridaje kreativnosti. U naučnim radovima se kreativnost određuje kao lična i društvena potreba, pa su u skladu sa tim i reforme obrazovanja usmjerene, između ostalog, na osposobljavanje mladih da budu kreativni (Maksić, 2006).

3.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj našeg istraživanja nije usmjeren na proučavanje metoda i uslova vaspitno-obrazovnog rada i njihovoj procjeni iz ugla djeteta i dječje kreativnosti, što bi uključivalo posmatranje i aktivnije, zahtjevnije upoznavanje uslova rada u predškolskim ustanovama.

Opšti cilj istraživanja jeste:

- *Procijeniti uslove u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori, iz ugla vaspitača, i njihov uticaj na kreativnost djece.*

Da bismo uspješno ostvarili postavljeni cilj, izdvojili smo nekoliko istraživačkih zadataka, čijim smo definisanjem postigli bliže određenje i razumijevanje naših usmjerenja u procesu istraživanja.

Zadaci istraživanja su:

- *Istražiti stavove vaspitača po pitanju kreativnosti djece i njenim manifestacijama;*
- *Istražiti u okviru kojih područja aktivnosti vaspitači najčešće prepoznaju kreativnost kod djece;*
- *Istražiti kada i koliko vaspitači posvećuju vremena u kreiranju kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama;*
- *Istražiti stavove vaspitača o mogućnostima primjene kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti;*
- *Istražiti stavove vaspitača o pitanjima sopstvene kreativnost, znanja i kompetencija u kreiranju podsticajnog okruženja i realizovanja podsticajnih aktivnosti;*
- *Istražiti da li su uslovi u predškolskim ustanovama, koje se nalaze u gradovima centralnog i primorskog regiona Crne Gore, u prosjeku bolji po stavovima vaspitača za podsticanje kreativnosti kod djece, u odnosu na one koje se nalaze u sjevernom regionu Crne Gore.*

3.3. Istraživačko pitanje i hipoteze

U ovom radu se jasno ističe jedno istraživačko pitanje koje glasi:

- *Da li su uslovi u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori podsticajni za razvoj kreativnosti kod djece?*

Istraživačko pitanje je zasnovano na našem dosadašnjem iskustvu u poznavanju uslova u kojima se vrši vaspitno-obrazovni rad u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori, kao i nepostojanju odgovora, kao rezultata istraživanja, na konkretno pitanje.

Pored istraživačkog pitanja, a na osnovu rezultata dosadašnjih istraživanja iz oblasti predškolske pedagogije, izvedene su glavna i nekoliko pomoćnih hipoteza.

Glavna hipoteza glasi:

- Uslovi u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori nijesu podsticajni za razvoj kreativnosti kod djece.

Pomoćne hipoteze glase:

- Vaspitači u Crnoj Gori uspješno prepoznaju kreativnost kod djece i ističu njen značaj;
- Kreativnost se najčešće identifikuje u okviru područja likovnih i govorno-jezičkih aktivnosti;
- Vaspitači svakodnevno posvećuju vrijeme u kreiranju kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama;
- Stavovi vaspitača o mogućnostima primjene kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti su ohrabrujućeg karaktera;
- Vaspitači procjenjuju sopstvenu kreativnost, znanje i kompetencije u kreiranju podsticajnog okruženja i realizovanja podsticajnih aktivnosti kao vrlo razvijene;
- Uslovi u predškolskim ustanovama koje se nalaze u centralnom i primorskom regionu Crne Gore su u prosjeku bolji, za podsticanje kreativnosti kod djece, u odnosu na one koje se nalaze u sjevernom regionu Crne Gore.

3.4. Metode istraživanja

Priroda samog predmeta istraživanja usmjerava nas na izbor kvalitativnog i kvantitativnog metodološkog okvira rada. Za teorijsko utemeljenje rada i definisanje osnovnih pojmova primijenili smo metodu teorijske analize. Primjenom ove metode izvršili smo operacionalizaciju osnovnih pojmova i formiranje teorijskog okvira rada.

Od ostalih metoda primijenili smo genetičku (razvojnu) metodu s ciljem identifikacije institucionalnih uslova u kojima se djeca razvijaju, kao i deskriptivnu metodu s ciljem djelimičnog

opisivanja stvarnog stanja u praksi, prije svega prostorno-materijalnih uslova. Naše istraživanje je bazirano na stavovima ispitanika o brojnim pitanjima, tako da utvrđivanje stvarnog stanja u praksi, a iz ugla djeteta, nije postignuto u ovom istraživanju. Zapravo, bliže određenje uticaja uslova u predškolskim ustanovama na kreativnost djece moguće je postići drugačijim izborom metodološke aparature, čijom primjenom bi uzeli u obzir i sredinske uslove, pojedinačne sposobnosti i potencijale svakog djeteta, a rezultati uticaja određenih uslova bi se mjerili adekvatnim instrumentima. Ipak, naše istraživanje kao ključnu tačku ima slikovit i tekstualan prikaz prostorno-materijalnih uslova, a u odnosu na njih i mišljenja, zasnovana na kritičkom razmišljanju, samih ispitanika u vezi istih i njihovog mogućeg uticaja na kreativnost djece. Takođe, od velike važnosti su i stavovi ispitanika o njihovim mogućim uticajima na utvrđene postojeće uslove i njihovo unaprijeđenje.

Na osnovu uvida u stavove vaspitača (ispitanika) koji obavljaju vaspitno-obrazovni rad u različitim sredinama formirali smo jednu opštu sliku koju smo kasnije i raščlanili na tri, a u skladu sa formiranim uzorkom.

3.5. Tehnike i instrumenti istraživanja

U skladu s navedenim, ovo istraživanje spada u servej istraživanje jer kao osnovni izvor podataka koristi lične iskaze vaspitača kao ispitanika zasnovanih na njihovom mišljenju, stavovima i ponašanju. Od naučno-istraživačkih tehnika primijenili smo: analizu sadržaja, intervjuisanje, anketiranje i skaliranje.

Podatke smo prikupljali anketnim upitnikom (Prilog 1) i skalom procjene (Prilog 2), koje smo ispitanicima slali elektronskim putem. Podatke prikupljene pomoću skale procjene analizirali smo primjenom deskriptivne analize, tako što smo određivali frekvencije za svaku kategoriju po pitanjima iz skale, ali i određivanjem medijane, modusa ili aritmetičke sredine za određene tvrdnje. Dakle, podatke smo frekvencirali, što znači utvrđivali broj odgovora prebrojavanjem. Na kraju smo, primjenom neparametrijskog statističkog metoda - Hi kvadrat testa, dobili rezultat koji je bio osnova za drugačija usmjerenja u daljoj analizi podataka i zaključivanju.

Pored navedenog, u toku istraživanja smo primijenili i protokol intervjua koji sadrži nekoliko pitanja (Prilog 3), a sa ciljem prikupljanja dodatnog materijala koji možemo iskoristiti u svrhu realizacije postavljenog cilja. Odgovore ispitanika dobijene primjenom protokola intervjua smo istakli u radu.

Tokom ovog istraživanja smo prikupili i brojne fotografije, čime smo pružili i fotografski prikaz prostorno-materijalnih uslova u nekoliko vaspitnih jedinica. Zato se ovo istraživanje

djelimično može svrstati i u deskriptivna s obzirom da koristi fotografije kao predmet deskripcije, ali i naše dosadašnje iskustvo u praksi.

3.6. Uzorkovanje

U našem istraživanju podaci su se prikupljali na uzorku od 150 ispitanika, vaspitača iz različitih crnogorskih gradova. Istraživačke instrumente, anketni upitnik i skalu procjene, smo slali na imejl adrese svih javnih predškolskih ustanova u Crnoj Gori, a dobijene odgovore smo nakon prikupljanja, sređivanja i obrade prikazali u radu.

Detaljniji prikaz uzorka u našem istraživanju dat je u sledećoj tabeli (Tabela 1):

Tabela 1. Prikaz uzorka istraživanja

Grad	Godine radnog staža							Ukupno
	< 5	5-10	10-15	15-20	20-25	25-30	>30	
Podgorica	3	9	11	6	3	3	2	37
Nikšić				1				1
Cetinje		1	2		1		1	5
Danilovgrad	1	1	1	2	1	1		7
Bijelo Polje	4	3	3	5		2	2	19
Berane	2	2		1	1	4		10
Mojkovac	1	2				2		5
Rožaje	2	1	3			2	1	9
Kolašin		2		1	1	3		7
Bar	3	2	2		3	1	3	14
Herceg Novi	3	2	3	2			1	11
Ulcinj	3	1	1	3	1	2	1	12
Tivat	2	1	3	1			2	9
Kotor	2		1		1			4
Ukupno	25	27	30	22	12	20	14	150

Veličina uzorka je odabrana i sa ciljem da se uporede pojedini odgovori vaspitača razvrstani po regionima Crne Gore. Zato smo iz uzorka izdvojili po 50 vaspitača za svaki region Crne Gore, čime smo dobili tri poduzorka:

1. **Sjeverni region:** Bijelo Polje (19), Berane (10), Mojkovac (5), Rožaje (9), Kolašin (7).
2. **Središnji region:** Podgorica (37), Nikšić (1), Cetinje (5), Danilovgrad (7).
3. **Primorski region:** Bar (14), Herceg Novi (11), Ulcinj (12), Tivat (9), Kotor (4).

3.7. Organizacija sondažnog (probnog) istraživanja

Nakon prvobitne verzije naših istraživačkih instrumenata izvršili smo njihovu primjenu na tri ispitanika. Dobijene odgovore smo iskoristili kao pomoć u korekciji tih instrumenata i njihovoj dopuni. Na taj način smo primjenom novih instrumenata uspješno prikupili podatke čijom obradom smo dobili osnovu za dalju provjeru postavljenih hipoteza. Nakon sondažnog istraživanja, uvidjeli smo i ostale slabosti našeg istraživačkog procesa i izvršili njihove korekcije.

PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Nakon prikupljanja odgovora ispitanika, njihove deskriptivne analize i statističke obrade, a u nastavku rada, prikazat ćemo dobijene rezultate. Njima „prenosimo“ stavove ispitanika o brojnim pitanjima, ključnim za naše istraživanje, a u namjeri da provjerimo postavljene hipoteze i formulišemo odgovor na naše istraživačko pitanje.

Podatke koje smo prikupili primjenom skale procjene ćemo obraditi primjenom statističkih postupaka - računanje medijane, hi kvadrat testa i određivanja modusa.

Postupak prikazivanja i obrade dobijenih rezultata prilagodili smo vrsti pitanja i istraživačkom instrumentu, a za svaku postavljenu hipotezu ćemo prikazati rezultate na osnovu kojih ćemo ih moći analizirati i prihvatiti ili odbaciti.

- **Vaspitači u Crnoj Gori uspješno prepoznaju kreativnost kod djece i ističu njen značaj.**

Da bi se bavili pitanjem podsticanja kreativnosti kod djece od nemjerljivog je značaja proučavanje pitanja koje manifestacije u ponašanju djece vaspitači povezuju sa kreativnošću djeteta. Rezultati našeg istraživanja ukazuju da vaspitači u Crnoj Gori (150 ispitanika) kreativnost kod djece predškolskog uzrasta prepoznaju kao:

- kreativan proces – **13** ispitanika,
- kreativan produkt – **5** ispitanika,
- iznošenje novih i originalnih ideja – **11** ispitanika,
- kreativan proces i kreativan produkt – **6** ispitanika,
- kreativan produkt i iznošenje novih i originalnih ideja – **6** ispitanika,
- kreativan proces i iznošenje novih i originalnih ideja – **3** ispitanika,
- sve navedeno – **106** ispitanika.

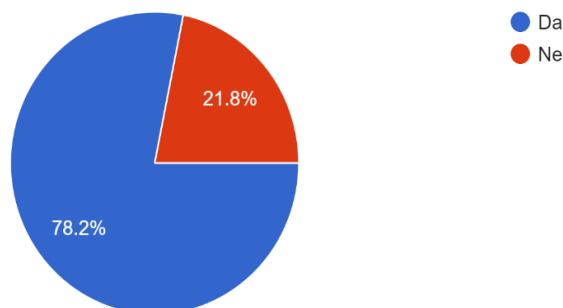
Ono što predstavlja polaznu tačku u postupku određivanja medijane jeste određivanje njene pozicije u kumuliranim podacima. U ovom slučaju, pozicija srednjeg člana jeste $\frac{75+76}{2}=75,5$, što znači da se u svim datim tabelarnim prikazima medijana nalazi na ovoj poziciji. Samom postupku određivanja njene pozicije prethodi kumuliranje frekvencija i dobijanje kumulativa „ispod“. Nakon određivanja pozicije medijane (srednjeg člana grupe ispitanika), pristupit ćemo njenom određivanju za svaku grupu podataka pojedinačno, kao i određivanju modusa, s ciljem dobijanja preciznijih podataka o ispitanicima.

*Tabela 2. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje:
„Kako ocjenjujete važnost podsticanja kreativnosti kod djece u predškolskim ustanovama?“*

Ocjena	Broj ispitanika	Kumulativ „ispod”
1	3	3
2	0	3
3	10	13
4	23	36
5	114	150
Ukupno	150	-

S obzirom da je pozicija medijane 75,5, njena vrijednost iznosi 5. Zaključujemo da polovina i više vaspitača ocjenjuje da je podsticanje kreativnosti kod djece veoma važno, birajući najveću ocjenu na skali. Međutim, ovdje je uočljivo da je modus 5 jer je broj vaspitača koji su birali tu ocjenu 114 (76%). Modus je podatak koji nam je, u ovom slučaju, značajniji jer nam ukazuje na stav većine vaspitača po ovom pitanju.

Da li su, prema Vašem mišljenju, vaspitači/ce osposobljeni za postupke identifikacije i podsticanja kreativnosti kod djece?

Grafik 1. Prikaz odgovora ispitanika na 7. pitanje iz upitnika

Odgovore vaspitača na pitanje o njihovoj posvećenosti prepoznavanju kreativnosti kod djece smo frekvencirali i prikazali tabelarno (Tabela 3) a zatim smo odredili modus.

Tabela 3. Prikaz frekvencija odgovora na 1. pitanje iz skale

Kategorije odgovora	Broj ispitanika
Nikad	-
Rijetko	8
Ponekad	31
Često	72
Redovno	39
Ukupno	150

Na isti način smo prikazali i obradili odgovore vaspitača na pitanje o njihovoj posvećenosti podsticanju kreativnosti kod djece (Tabela 4).

Tabela 4. Prikaz frekvencija odgovora na 2. pitanje iz skale

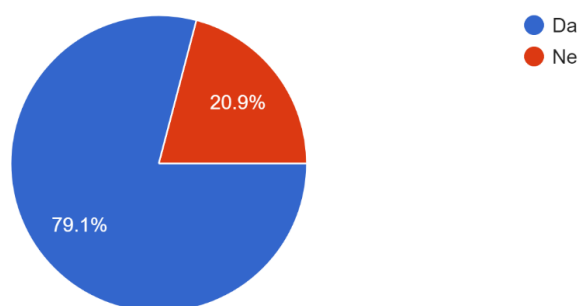
Kategorije odgovora	Broj ispitanika
Nikad	-
Rijetko	5
Ponekad	15
Često	80
Redovno	50
Ukupno	150

Na osnovu tabelarnih prikaza jasno se može uočiti da je mišljenje vaspitača, kada je riječ o njihovoj posvećenosti prepoznavanju kreativnosti kod djece i pitanju njihove posvećenosti podsticanju iste, skoro identično. Zapravo, kod obje grupe podataka uočava se da je modus isti. Drugim riječima, vaspitači (ispitanici) su za oba pitanja najčešće birali odgovor „često“, kojim su dali ocjenu svoje lične posvećenosti navedenim pitanjima u vaspitno-obrazovnom radu. Na osnovu uvida u tabelarne prikaze prikupljenih podataka, zaključujemo da je većina ispitanika birala kategorije „često“ ili „redovno“ u odgovorima, što znači da se vaspitači više posvećuju podsticanju kreativnosti kod djece u odnosu na njeno prepoznavanje.

Od posebne je važnosti da sami realizatori vaspitno-obrazovnih aktivnosti u predškolskim ustanovama poznaju i imaju pozitivan stav u odnosu na podsticanje kreativnosti kod djece, kao i njene važnosti u savremenom društvu. Shodno važnosti podsticanja kreativnosti na koju smo ukazali u ovom radu i na osnovu prikupljenog materijala ističemo da vaspitači u Crnoj Gori uspješno prepoznaju kreativnost kod djece i ističu njen značaj.

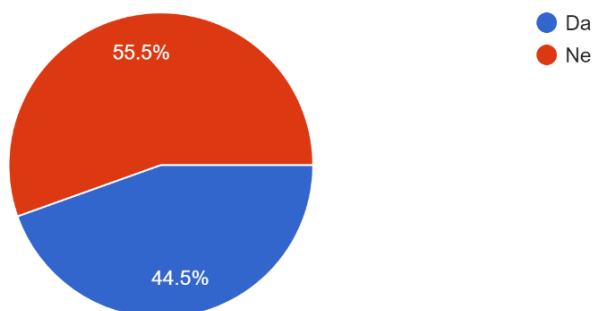
- **Stavovi vaspitača o mogućnostima primjene kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti su ohrabrujućeg karaktera.**

Da li su, prema Vašem mišljenju, vaspitači/ce osposobljeni za primjenu kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti?

Grafik 2. Prikaz odgovora ispitanika na 8. pitanje iz upitnika

Da li su, prema Vašem mišljenju, prostorno-materijalni uslovi u predškolskim ustanovama odgovarajući za primjenu kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti?

Grafik 3. Prikaz odgovora ispitanika na 9. pitanje iz upitnika

*Tabela 5. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje:
„Kako ocjenjujete prostorno-materijalne uslove u vaspitnoj jedinici u kojoj radite?“*

Ocjena	Broj ispitanika	Kumulativ „ispod”
1	10	10
2	31	41
3	50	91
4	32	123
5	27	150
Ukupno	150	-

Na osnovu uvida u tabelarni prikaz ističemo da su modus i medijana jednaki. Zaključujemo da polovina i više vaspitača ocjenjuje prostorno-materijalne uslove u vaspitnoj jedinici u kojoj radi ocjenom 3 i niže (60,66%), dok je najčešća ocjena 3 (modus).

Na osnovu prikazanog, postavljenu hipotezu da su stavovi vaspitača o mogućnostima primjene kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti ohrabrujućeg karaktera ne možemo u potpunosti prihvatiti, pa ćemo je odbaciti kao netačnu.

- Vaspitači procjenjuju sopstvenu kreativnost, znanje i kompetencije u kreiranju podsticajnog okruženja i realizovanja podsticajnih aktivnosti kao vrlo razvijene.

*Tabela 6. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje:
„Kako biste ocijenili svoju kreativnost?“*

Ocjena	Broj ispitanika	Kumulativ „ispod”
1	0	0
2	4	4
3	20	24
4	68	92
5	58	150
Ukupno	150	-

Zaključujemo da je polovina i više vaspitača dala ocjenu 4 ili više, čemu dodajemo i to da su modus i medijana jednaki. Zato ističemo da većina vaspitača (84%) svoju kreativnost ocjenjuje ocjenama 4 ili 5, s tim da je najčešća ocjena 4 (modus).

Tabela 7. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: „Kako ocjenjujete vlastita znanja i kompetencije u kreiranju podsticajnog okruženja u vrtiću?“

Ocjena	Broj ispitanika	Kumulativ „ispod”
1	1	1
2	1	2
3	23	25
4	70	95
5	55	150
Ukupno	150	-

I u ovoj grupi podataka medijana i modus su jednaki. Zaključujemo da polovina i više vaspitača (83,33%) ocjenjuje vlastita znanja i kompetencije u kreiranju podsticajnog okruženja u vrtiću ocjenom 4 ili 5, dok je najčešće birana ocjena 4 (modus).

Tabela 8. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: „Kako ocjenjujete vlastita znanja i kompetencije u realizovanju podsticajnih aktivnosti u vrtiću?“

Ocjena	Broj ispitanika	Kumulativ „ispod”
1	0	0
2	3	3
3	26	29
4	67	96
5	54	150
Ukupno	150	-

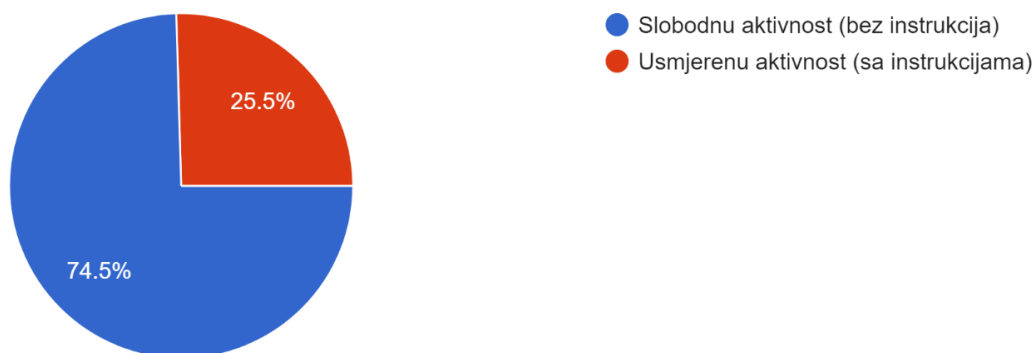
Zaključujemo da polovina i više vaspitača (80,66%) ocjenjuje vlastita znanja i kompetencije u realizovanju podsticajnih aktivnosti u vrtiću ocjenom 4 ili 5, dok je najčešće birana ocjena 4.

Na osnovu prethodno prikazanih odgovora ispitanika možemo istaći da je jedna od naših hipoteza potvrđena kao tačna. Preciznije, kod većine vaspitača ocjene koje se odnose na njihovu kreativnost, znanja i kompetencije u navedenim pitanjima iznose 4 ili 5.

- Kreativnost se najčešće identifikuje u okviru područja likovnih i govorno-jezičkih aktivnosti.

Rezultati našeg istraživanja ukazuju da vaspitači u Crnoj Gori (150 ispitanika) kreativnost kod djece predškolskog uzrasta najčešće prepoznaju kroz:

- slobodnu aktivnost – **112 (74,5%)** ispitanika,
- usmjerenu aktivnost – **38 (25,5%)** ispitanika.

Grafik 4. Prikaz odgovora ispitanika na drugo pitanje iz upitnika

Kada je riječ o pitanju u kojim aktivnostima djeca ispoljavanju najveći stepen kreativnosti, ispitanici (vaspitači) su birali različite odgovore. Međutim, ovdje nećemo prikazati sve odgovore već odrediti modus, kao pokazatelj najčešće biranog odgovora vaspitača koji će nam dati precizniji odgovor. Ono što ćemo istaći, a stvara nam utisak da su vaspitači vrlo različiti po ovom pitanju, jeste to da je samo 8 (osam) ispitanika označilo svih šest navedenih područja aktivnosti, 9 (devet) ispitanika je označilo samo aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom, 1 (jedan) ispitanik je označio samo logičko-matematičke aktivnosti, 16 (šesnaest) ispitanika je označilo samo likovne i muzičke aktivnosti, isti broj je označio likovne i jezičke aktivnosti, a 41 (četrdesetjedan) ispitanik je označio samo likovne aktivnosti.

Izbori koje su vaspitači pravili, po ovom pitanju, su raznovrsni i uključuju neka od područja aktivnosti. Iz navedenih razloga, pristupili smo određivanju modusa uz prebrojavanje (frekvenciranje) odgovora, s ciljem izdvajanja najčešće biranog odgovora od strane ispitanika. U ovom postupku dobili smo ukupne frekvencije svake pojedinačne kategorije, koje smo prikazali u sledećoj tabeli (Tabela 9).

Tabela 9. Prikaz frekvencija ponuđenih odgovora na treće pitanje iz upitnika

Područja aktivnosti	Broj javljanja odgovora
Likovne aktivnosti	122
Muzičke aktivnosti	48
Fizičke i zdravstvene aktivnosti	14
Logičko-matematičke aktivnosti	25
Jezičke aktivnosti	54
Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom	37

Prebrojavanjem je utvrđeno da su ispitanici kao najčešći odgovor birali likovne aktivnosti. Dobijeni pokazatelj (modus) ukazuje da su likovne aktivnosti područje u kojem vaspitači najčešće prepoznaju kreativnost kod djece predškolskog uzrasta. Zatim, na osnovu prikazanih frekvencija, ističemo da slijede jezičke aktivnosti, kao i muzičke.

Sledeće što ćemo predstaviti i analizirati su odgovori na pitanje o tome šta vaspitači najčešće uzimaju kao glavni pokazatelj kreativnosti djeteta. Navest ćemo rezultate koji su nam, kao u prethodnom pitanju, otkrili neka zanimljiva mišljenja i saznanja naših ispitanika. S tim u vezi, veliki broj vaspitača (ispitanika) je birao samo jedan odgovor, među kojima je najveći broj onih koji su birali likovne radove kao glavni pokazatelj kreativnosti djeteta (34 vaspitača), dok je manji broj vaspitača kao jedini odgovor birao ponašanje u igri (10 vaspitača), odgovore djeteta na postavljena pitanja (6 vaspitača), osmišljavanje priča i pjesama (13 vaspitača), učešće u dramatizacijama (14 vaspitača). Od ukupnog broja, samo 9 (devet) vaspitača je izabralo svaki od ponuđenih odgovora. S obzirom da su odgovori vaspitača raznovrsni, odredit ćemo modus, kao pokazatelj najčešće biranog odgovora. Prebrojavanjem su utvrđene frekvencije za svaki od ponuđenih kategorija odgovora, koje su prikazane u Tabeli 10.

Tabela 10. Prikaz frekvencija ponuđenih odgovora na četvrto pitanje iz upitnika

Pokazatelji kreativnosti djeteta	Broj javljanja odgovora
Likovni radovi	89
Ponašanje u igri	34
Odgovori djeteta na postavljena pitanja	53
Osmišljavanje priča i pjesama	60
Učešće u dramatizacijama	47

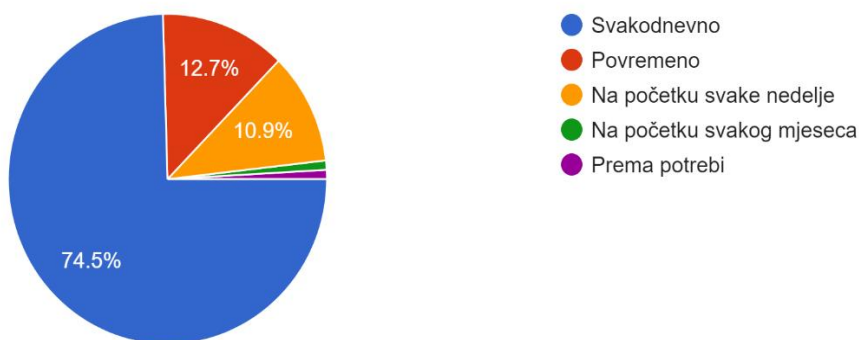
Dobijeni rezultati pokazuju da vaspitači kao glavni pokazatelj kreativnosti djeteta najčešće koriste njegove likovne radove. Zatim, kao pokazatelj kreativnosti uzimaju se i učešće u osmišljavanju priča i pjesama, kao i odgovori na postavljena pitanja, što se posebno realizuje u okviru područja jezičko-govornih aktivnosti.

Praktičari koriste dječje likovne radove za procjenu njihovog kreativnog razmišljanja, mašte i ideja. Jasno je koliko djeca u svojim crtežima unose kreativnosti i ostvaruju neobične ideje, posebno nakon pročitane pjesme ili priče (Žujka i Popov, 2019).

Ovdje možemo istaći da na osnovu analize predstavljenih rezultata prihvatamo hipotezu da se kreativnost najčešće identifikuje u okviru područja likovnih i govorno-jezičkih aktivnosti.

- Vaspitači svakodnevno posvećuju vrijeme u kreiranju kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama.

Iako su, vjerujemo, vaspitači saglasni u stavu da je u predškolskim ustanovama potrebno obezbijediti i kreativno okruženje, u našem istraživanju je većina ispitanika odgovorila da je potrebno svakodnevno posvetiti vrijeme kreiranju takvog okruženja (Grafik 5).

Grafik 5. Prikaz odgovora ispitanika na 5. pitanje iz upitnika

Na pitanje o ličnom posvećivanju samom kreiranju kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama, vaspitači (ispitanici) su dali sledeće odgovore:

- svakodnevno – 81 ispitanik,
- povremeno – 35 ispitanika,
- na početku svake nedelje – 18 ispitanika,
- na početku svakog mjeseca – 13 ispitanika,
- po tematskim oblastima – 1 ispitanik,
- prema potrebi – 1 ispitanik,
- zavisi od trajanja teme – 1 ispitanik.

Na osnovu prikazanih odgovora ispitanika možemo zaključiti da više od polovine ispitanika (54%) svakodnevno posvećuje vrijeme u uređivanju prostorija ustanove u kojoj radi, a sa ciljem kreiranja kreativnog okruženja u kojem će djeca boraviti i razvijati se. Ovim možemo prihvatiti unaprijed postavljenu hipotezu.

- **Uslovi u predškolskim ustanovama koje se nalaze u centralnom i primorskom regionu Crne Gore su u prosjeku bolji, za podsticanje kreativnosti kod djece, u odnosu na one koje se nalaze u sjevernom regionu Crne Gore.**

U nastavku rada ćemo primjenom hi-kvadrat testa utvrditi da li postoji povezanost između ocjene vaspitača, kada je riječ o ocjenjivanju prostorno-materijalnih uslova u predškolskim ustanovama, i regiona Crne Gore u kojem se predškolska ustanova nalazi. Zato smo pristupili

definisanju hipoteza, koje glase:

H_0 : Ne postoji statistički značajna povezanost između ocjene vaspitača i regiona Crne Gore u kojem se nalazi predškolska ustanova.

H_1 : Postoji statistički značajna povezanost između ocjene vaspitača i regiona Crne Gore u kojem se nalazi predškolska ustanova.

Zatim ćemo tabelarno prikazati opažene frekvence, a na osnovu njih i izračunati očekivane frekvence kako bismo mogli izračunati vrijednost hi-kvadrat testa.

Tabela 11. Prikupljene (opažene) frekvence (f_o)

Region u CG / Ocjene uslova	Sjeverni region	Središnji region	Primorski region	Ukupno
1	3	2	7	12
2	12	9	11	32
3	14	15	16	45
4	10	12	9	31
5	11	12	7	30
Ukupno	50	50	50	150

Tabela 12. Očekivane frekvence (f_t)

Region u CG / Ocjene uslova	Sjeverni region	Središnji region	Primorski region	Ukupno
1	$\frac{50 \cdot 12}{150} = 4$	4	4	12
2	10,66	10,66	10,66	32
3	15	15	15	45
4	10,33	10,33	10,33	31
5	10	10	10	30
Ukupno	50	50	50	150

Tabela 13. Postupak izračunavanja vrijednosti χ^2

f_o	f_t	$f_o - f_t$	$(f_o - f_t)^2$	$(f_o - f_t)^2 / f_t$
3	4	-1	1	0,25
2	4	-2	4	1
7	4	3	9	2,25
12	10,66	1,34	1,79	0,16
9	10,66	-1,66	2,75	0,25
11	10,66	0,34	0,11	0,01
14	15	-1	1	0,06

15	15	0	0	0
16	15	1	1	0,06
10	10,33	-0,33	0,10	0,01
12	10,33	1,67	2,78	0,26
9	10,33	-1,33	1,76	0,17
11	10	1	1	0,10
12	10	2	4	0,40
7	10	-3	9	0,90
				$\chi^2 = 5,88$

U Tabeli 13. tabelarno je prikazan postupak izračunavanja vrijednosti hi-kvadrat testa. Na kraju, dobijena vrijednost iznosi 5,88.

Iz tablice graničnih vrijednosti uz 8 stepeni slobode $((n_1-1)(n_2-1))$ i na nivou značajnosti od 5% vrijednost χ^2 iznosi 15,51. S obzirom da naša vrijednost iznosi $\chi^2 = 5,88$ prihvatit ćemo nultu hipotezu. Zaključujemo da se ocjene kojima su vaspitači ocjenjivali prostorno-materijalne uslove u vaspitnoj jedinici u kojoj rade statistički značajno ne razlikuju po regionima. Drugim riječima, ne postoji statistički značajna povezanost između ocjene koju je vaspitač dao i regiona u kojem se nalazi vaspitna jedinica u kojoj obavlja vaspitno-obrazovni rad.

S ciljem dobijanja preciznijih rezultata na osnovu kojih ćemo moći da formulišemo odgovor na istraživačko pitanje prikupljeni materijal smo iskoristili za izračunavanje srednjih ocjena za sva tri regiona CG, a one su sledeće:

- Sjeverni region: 3,28,
- Središnji region: 3,46,
- Primorski region: 2,96.

S ciljem da naši zaključci budu zasnovani na većem broju prikupljenih podataka i njihovoj obradi posebno ćemo izdvojiti odgovore na dva pitanja iz anketnog upitnika sa akcentom na njihovoj sintezi po kriterijumu regiona, a koje ćemo prikazati u narednim tabelama. Na osnovu frekvenciranih odgovora ispitanika lakše ćemo izvršiti njihovu analizu i izvesti određene zaključke.

Tabela 14. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: „Da li su prostorno-materijalni uslovi odgovarajući za primjenu kreativnog pristupa u vaspitno-obrazovnim aktivnostima?“

Region u CG / Ocjene uslova	Sjeverni region	Središnji region	Primorski region	Ukupno
DA	24	22	22	68
NE	26	28	28	82
Ukupno	50	50	50	150

Tabela 15. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: „Da li svako dijete ima dovoljno prostora za kreativno izražavanje?“

Region u CG / Ocjene uslova	Sjeverni region	Središnji region	Primorski region	Ukupno
DA	22	22	15	59
NE	28	28	35	91
Ukupno	50	50	50	150

Na osnovu odgovora ispitanika prikazanih u Tabeli 14. možemo vidjeti da su prostorno-materijalni uslovi sa jednog aspekta u manjoj mjeri lošiji u središnjem i primorskom regionu u odnosu na sjeverni region, a na osnovu odgovora u Tabeli 15. da su vaspitne jedinice, po pitanju prostora koji je svakom djetetu potreban za igru i izražavanje, većinom nezadovoljavajuće u primorskom regionu.

Ovdje možemo nedvosmisleno odbaciti pomoćnu hipotezu o tome da su uslovi u predškolskim ustanovama koje se nalaze u centralnom i primorskom regionu CG u prosjeku bolji, za podsticanje kreativnosti kod djece, u odnosu na one koje se nalaze u sjevernom regionu CG.

Bez obzira na ova poređenja, može se vidjeti da je veći broj negativnih odgovora u svim regionima. Iz tog razloga smatramo za potrebno istaći zaključak da su vaspitne jedinice u Crnoj Gori nezadovoljavajuće kada su u pitanju prostorno-materijalni uslovi u njima. Ovom zaključku, kao argumente, dodajemo i odgovore vaspitača na poslednje pitanje iz našeg anketnog upitnika, pitanje otvorenog tipa („Šta je, prema Vašem mišljenju, neophodno preduzeti s ciljem unaprijeđenja kako kompetencija vaspitača/ica, tako i rada predškolske ustanove u domenu podsticanja kreativnosti kod djece?“), a koje smo analizirali i sumirali na sledeći način:

- „Organizacija seminara i radionica, dodatne edukacije, da se bolje upoznamo sa instrumentima, tehnikama pomoću kojih možemo otkriti kreativni potencijal kod djece.“
- „Što više radionica kako za vaspitače tako i za djecu.“
- „Obezbijediti raznovrsan materijal u dovoljnim količinama. Organizovati seminare i skupove gdje će vaspitači međusobno razmjenjivati ideje i iskustva.“

- „Više aktiva i seminara, sa ciljem bogaćenja prakse i podsticanja kreativnosti u radu.”
- „Kroz kreativne radionice, savladavanje novih tehnika rada (likovni), materijali za rad!”
- „Da bi mogli da prepoznamo kreativnost kod djece, brojnost djece u grupama bi trebala da bude smanjena, a samim tim vaspitač bi mogao da se djeci više posveti.”
- „Doedukacije sa akcentom na značaj podsticanja dječje kreativnosti.”
- „Održati seminare na temu pristupa kreativnosti kod djece i unapredjenju rada vaspitača na istom.”
- „Obezbijediti veći prostor, više didaktičkih igračaka. A vaspitači bi trebalo prolaziti više stručnih usavršavanja.”
- „Potrebno je prije svega obezbijediti materijale i sredstva za rad vaspitačima, zatim organizovati razne radionice gdje će nam biti prezentovane ideje vezane za praktičan rad vezan za kreativnost djece u svim oblastima razvoja, zatim i edukacije vaspitača koje će biti redovne i obavezne.”
- „Dodatna edukacija putem seminara, poboljšanje didaktičkog materijala.”
- „Vaspitači nisu u potpunosti kompetentni da usmjeravaju kreativnost kod djece. Mogu prepoznati i jednim dijelom djelovati ali dijete ukoliko nema adekvatnu podršku stagnira.”
- „Bolji materijalno-tehnički uslovi, manji broj djece po grupama. Bolja iskorišćenost dvorišta vrtića, veća samostalnost u radu vaspitača.”
- „Obezbijediti uslove tj. prostor za kreativno izražavanje.”
- „Organizovanjem obuke za vaspitače, bolja opremljenost radnog prostora i obezbijediti odgovarajući prostor srazmjerno broju djece.”
- „Stručna obuka, osavremenjavanje uslova i materijala.”
- „Organizovanje seminara i aktiva na pomenutu temu.”
- „Više obuka i pokaznih časova, u kojima se konkretizuje način rada koji se preporučuje.”
- „Mišljenja sam da je potrebno smanjiti brojnost djece u grupama, dobiti podršku u dijelu brige o djetetu sa posebnim potrebama (asistent) kako bi vaspitač imao adekvatne uslove da svoju kreativnost primijeni u radu sa djecom. U dijelu stručnog usavršavanja je potrebno vaspitačima ponuditi raznovrsne seminare/obuke na temu "Razvoja kreativnosti

kod djece", pa i na temu razvoja sopstvene kreativnosti."

- *„Više edukativnih sredstava, potrošnog materijala, više boravka u prirodi... Ne nametati djetetu šablon, ustaljene stereotipe koji su već prevaziđeni u današnje vrijeme, učenje tekstova napamet i sl. Više sadržaja za razmišljanje, enigm, eksperimentisanje..."*
- *„Tokom školovanja na fakultetima više se baviti praktičnim radom-obukama za rad sa djecom i temama koje su primjenljive u radu sa djecom, uvesti više prakse."*
- *„Neophodan je rad po normi da bi se svakom djetetu moglo pristupiti na pravi način."*
- *„Više materijalnih sredstava, bogatiji prirodni i didaktički, potrošni „materijal."*
- *„Osposobiti grupe za rad jer su prekobrojne i nekad djeca ne mogu da iskažu to što žele jer su učionice jako male."*
- *„Naš potrošni materijal je veoma oskudan i kupujem od svog novca kako bi sva djeca imala priliku kroz što raznovrsnije materijale da se kreativno izraze! Nema didaktičkih igračaka koje prate uzrast djeteta, nema raznovrsnih materijala koji bi se ponudili djeci kako bi sama osmislila kreativnu igru, nema dovoljno slikovnica i knjiga za govorno- jezički centar kako bi djeca samostalno uz pomoć slika smišljala priču i razmjenjivali mišljenja, nema matematičko-logičkih igračaka kao što su razne kocke od različitih materijala (plastika, drvo), različitih oblika kao i taktilne kocke koje se sklapaju na različite načine kako bi dijete izrazilo svoju kreativnost na što autentičniji način, nema radnih knjiga prema uzrastu djeteta koju bi imalo svako dijete u grupi!"*
- *„Smanjiti prebukiranost vaspitnih grupa, jer u uslovima u kojima radimo teško se ispoljava kreativnost kako vaspitača tako i djece."*
- *„Kreativnost djeteta zavisi od sredine u kojoj podstiče svoju kreativnost, prateći kreativnost nastavnika koji na sebi svojstven način utiče na svako dijete. Bez kreativnog nastavnika nema ni kreativnog vaspitno obrazovnog rada. Obrazovni rad ne smije ići ispred vaspitnog rada, koji kreativan nastavnik kroz sopstvenu individualnost i lični primjer adekvatno prenosi na djecu."*
- *„Smatram da su kompetencije vaspitača u domenu podsticanja kreativnosti djece na najvećem mogućem nivou."*
- *„Neophodno je poštovati pedagošku normu i broj djece prilagoditi kvadraturi učionice, obezbijediti raznovrsni materijal kojim bi djeca manipulirala i kreativno se izražavala."*

- „Potrebno je stalno usavršavanje, praćenje inovacija i voljeti ono za šta smo se opredijelili tj. posao vaspitača.”
- „Veću saradnju sa koleginicom, više razmjene ideja. Tu smo da zajedno uljepšamo djeci dane.”
- „Rasterećenje vaspitnih grupa sa brojem djece, sprovođenje inovativnih programa vaspitno obrazovnog rada, promjena radnih soba u trendu tehničkog razvoja i samog programa rada.”
- „Mislim da kreativni vaspitači budu to sa ili bez određenih uslova. Naravno da je važna materijalna podrška uz to. Ali svakako, to kreativca neće obeshrabriti. Neki su prosto prirodno kreativniji a kod drugih i to treba stimulisati. A što se dječje kreativnosti tiče, prekobrojne grupe, nedostatak zaposlenih, prostorni kapaciteti utiču na to da se teško stižu djeca motivisati. Ja se trudim da djeci uvijek nešto kažem ili pokažem i započinem radnje na koje se oni mogu nadovezati, bilo da je u pitanju izmišljena priča ili započeti crtež. Da bi djeca bila kreativna, ne treba im gotov proizvod, već nešto u čemu će učestvovati i doživjeti osjećaj uspjeha.”
- „Bolji prostorni i materijalni uslovi ustanove, podrška sredine (roditelja, službi) i veća uključenost. Bolja saradnja stručne službe, za šta je, donekle, neophodno imati i veći broj stručnih saradnika u ustanovi.”
- „Smanjiti broj djece u grupama kako bi se moglo posvetiti djeci na pravi način. Isključivo smatram da su vaspitači kompetentni u stvaranju kreativnog okruženja djeteta i da su kod nas uslovi uglavnom ti koji nas ograničavaju. (Prof. engleskog koji radi u vrtiću)”
- „Nisu svi vaspitači motivisani a ni kreativni u toj mjeri da bi svakodnevno kreirali kreativno okruženje za djecu. Smatram da bi korisno bilo organizovati seminare na ovu temu, ali i više finansijski ulagati u sredstva za rad sa djecom (da nemamo dobru saradnju sa roditeljima djeca iz grupa ne bi imala ni jedne igračke, a ni materijal za rad), da ne pišem o ostalim uslovima za rad jer nisu tema istraživanja. Sve zavisi od vaspitača, njihove kreativnosti, umješnosti i dobre volje.”
- „Omogućiti djeci više sredstava za korišćenje, kako za rad i iskazivanje, tako i za igru. Predškolske ustanove su jako oslabile vaspitno-obrazovnim materijalom.”
- „Smanjiti broj djece u vaspitnim grupama po pedagoškim normama kako bi se imalo više

vremena i prostora individualnom pristupu svakom djetetu.”

Analizom dobijenih odgovora, objektivno i kritički nastrojenom, možemo uočiti određene stavove ispitanika koji nam ne ukazuju na pozitivan i optimistički stav kada su u pitanju uslovi u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori a koji, kako smo već istakli, imaju determinišući karakter kad je riječ o razvoju djeteta i njegovih potencijala, a posebno u razvoju kreativnosti. Ono što se jasno „čuje“ iz odgovora naših ispitanika jeste njihova, u većoj mjeri naglašena, potreba za razumijevanjem, kako u domenu profesionalnih dužnosti, tako i njihovog ličnog doživljaja istih. Kako su već istakli, glavni nedostaci u njihovom dosljednom angažovanju u domenu podsticanja dječje kreativnosti jesu „osiromašenost“ sredine u kojoj rade i u didaktičkom materijalu i sredstvima, kao i nepostojanje obuka, seminara, radionica ili nekog drugog oblika dodatne edukacije u vezi pitanja prepoznavanja i podsticanja dječje kreativnosti.

U ovom dijelu ističemo da je vaspitačima potrebna pomoć i podrška kada je riječ o brojnim pitanjima njihove profesije i uslova rada, a razumijevajući neprocenjivu važnost koju ima vaspitač i njegov lični doživljaj profesije u odnosu na djecu.

Kako bi se vaspitačima pružila pomoć i podrška u realizovanju izuzetno napornog, fizički i psihički zahtjevnog posla, uključivanje i veće angažovanje donosioca obrazovne politike, a zatim i svih u hijerarhiji niže, posebno lokalnih zajednica je, po našem mišljenju, neophodnost. Nove mjere moraju biti usmjerene ka kvalitetnijem i dosljednom sprovođenju vaspitno-obrazovne djelatnosti, uz poštovanje svih pedagoških normi i zahtjeva koje se postavljaju pred jednom predškolskom ustanovom, i posebno vaspitačem kao realizatorom te djelatnosti u njoj.

4.1. Analiza dobijenih rezultata

Uvidom u prikupljen istraživački materijal (fotografije), dat u Prilogu 4, može se jasno vidjeti da su po opremljenosti i bogatstvu materijala radne sobe u vaspitnim jedinicama, bez obzira na grad u kojem se nalaze, veoma različite. Ono što se može navesti kao vidljiv nedostatak jeste nedostupnost materijala djeci. Ovdje je najčešće riječ o potrebi vaspitača za strogom disciplinom i obezbjeđivanju djeci samo onoliko materijala koliko im je, po njihovom mišljenju, dovoljno za trenutnu „zanimaciju“.

Na osnovu do sada prikazanih odgovora vaspitača možemo formirati određenu „sliku“ uslova u predškolskim ustanovama a koja nam daje odgovor na naše istraživačko pitanje:

Uslovi u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori nijesu podsticajni za razvoj kreativnosti kod djece.

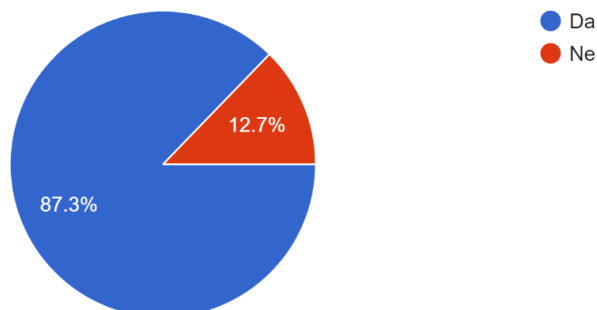
Najnovija istraživanja sprovedena u Crnoj Gori ukazuju na bitne činjenice koje se mogu uzeti kao značajne za ovo istraživanje. Istraživanje koje je sprovedla Marojević (2018) dalo nam je prikaz stanja u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori, a koje se odnosi na opremljenost radnih soba, instrukcije vaspitača, način komunikacije sa djecom, kao i realizacije aktivnosti. Pored ovog, još jedno istraživanje je ukazalo na problem nedovoljnih prostornih kapaciteta i opremljenosti prostorija u crnogorskim vrtićima (Jelić, 2019). Kao što smo već naveli, brojnost grupa je problem na koji su ukazali i naši ispitanici, a od čijeg rješenja zavisi uspjeh u realizaciji postavljenih vaspitno-obrazovnih ciljeva. Kako to izgleda u praksi prikazano je na sledećoj fotografiji (Fotografija 1). Konkretno, prikazan je frontalni rad sa starijom grupom djece u radnoj sobi jedne vaspitne jedinice.

Fotografija 1: brojnost vaspitne grupe (VJ „Leptir” Nikšić)

Izdvajajući ih kao značajne za izvođenje zaključka našeg istraživanja, prikazaćemo rezultate koji nam otkrivaju mišljenje vaspitača o sljedećim pitanjima, a u vezi značaja njihove kreativnosti:

Da li je, prema Vašem mišljenju, kreiranje kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama uslovljeno kreativnošću vaspitača?

Grafik 6. Prikaz odgovora ispitanika na 10. pitanje iz upitnika

Tabela 16. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: „U kojoj mjeri, prema Vašem mišljenju, uspjeh u realizaciji programskih ciljeva zavisi od kreativnosti vaspitača?“

Ocjena	Broj ispitanika	Kumulativ „ispod”
1	1	1
2	3	4
3	8	12
4	53	65
5	85	150
Ukupno	150	-

Na osnovu pozicije medijane i najveće frekvencije, zaključujemo da je polovina i više vaspitača (56,66%), ocjenom 5, saglasna u stavu da uspjeh u realizaciji programskih ciljeva u velikoj mjeri zavisi od kreativnosti vaspitača. Dakle, u ovoj grupi podataka modus je jednak medijani, što znači da je to ujedno i najčešće birana ocjena na skali.

Većina vaspitača je ocijenila da je kreativnost vaspitača, u ovom slučaju, neophodnost za kreiranje kreativnog okruženja u predškolskoj ustanovi, kao i uspješnu realizaciju programskih ciljeva. Ovim možemo istaći da su vaspitači svjesni značaja njihove kreativnosti, a istovremeno, vjerujemo, i podstaknuti na razmišljanje o sopstvenim mogućnostima djelovanja na planu istog.

U nastavku rada prikazat ćemo i odgovore nekoliko ispitanika koje smo pitali da učestvuju u našem intervjuu.

Iz JPU „Radost” u Kotoru, konkretno VJ „Škaljari”, dobili smo sledeće odgovore:

- 1. Naša vaspitna jedinica ima 6 radnih soba. Sobe su opremljene raznim igračkama, slikovnicama i materijalima koji su potrebni za održavanje aktivnosti.*
- 2. Prostor podstiče djecu da se kreativno izražavaju uz razne materijale.*
- 3. Kao pomoć u osmišljavanju aktivnosti koristim priručnike, a takođe mi pomažu i stariji vaspitači sa iskustvom u radu.*
- 4. U igri učestvujem svakodnevno, usmjeravanjem u centre interesovanja. Sa djecom osmišljam neka nova istraživanja i igre na osnovu njihovog interesovanja.*

Iz iste vaspitne jedinice dobili smo i sledeće odgovore:

- 1. Vrtić je lijepog izgleda, kod djece budi radost i vedrinu. Opremljen i uslovan za rad.*
- 2. Prostor ima vedrinu i svjetlost koja kod djece bude podsticaj za razmišljanje i rad.*
- 3. U osmišljavanju aktivnosti koristim se priručnicima za vaspitače.*
- 4. U igri sa djecom učestvujem svaki dan, kako bih pomogla da djeca razumiju pravila igre.*

Izgled ove vaspitne jedinice prikazan je na sledećim fotografijama (Fotografije 2).

Fotografije 2. Izgled prostorija u JPU „Radost”- Kotor, VJ „Škaljari

Iz iste predškolske ustanove, a VJ „Kotor” dobili smo sledeće odgovore:

1. Naša vaspitna jedinica ima 4 radne sobe. Sobe su adekvatno opremljene raznim didaktičkim igrama i materijalima koji su neophodni za svakodnevni vaspitno-obrazovni rad u grupi.
2. Prostor je prilagođen za kreativno izražavanje djece, sadrži apsolutno sve neophodne materijale za svakodnevni rad.
3. Kao pomoć u osmišljavanju kreativnih aktivnosti koristim biblioteku iz naše vaspitne jedinice koja sadrži mnogo dobre priručnike za rad. Takođe se konsultujem sa koleginicama u vrtiću i imamo jako dobru komunikaciju u realizaciji vaspitno-obrazovnog rada.
4. U igri učestvujem svakodnevno, podstičem djecu na razvoj i značaj igre u njihovom uzrastu. To su svakako centri interesovanja u kojima svakodnevno učestvuju.

Izgled ove vaspitne jedinice pikazan je na sledećim fotografijama (Fotografije 3).

Fotografije 3. Izgled prostorija u JPU „Radost”- Kotor, VJ „Kotor”

Odgovori ispitanika su jasni i ukazuju nam konkretno na vaspitačev doživljaj sopstvenog rada, vaspitne jedinice u kojoj radi, djece, igre, iskustva starijih koleginica i tako dalje.

Na koji način vaspitači dovode djecu do kreativnih rješenja i kreacija zavisi od samog vaspitača, njegove vještine „buđenja“ dječje mašte riječima, okruženja i dostupnog materijala, ali i djece, njihovih interesovanja, pažnje, sposobnosti i slično.

Neki od primjera dječjih kreativnih ideja nastalih tokom usmjerenih aktivnosti, a

korišćenjem dostupnog materijala, prikazani su na sledećim fotografijama. Fotografija 4. nastala je nakon realizacije aktivnosti, a u vezi nedeljne teme „Bajke“. Kao što se može vidjeti, postojanje raznovrsnog materijala (tijesta različitih boja, drvenih štapića, cirkona za ukrašavanje, papira u boji i tako dalje), posebno ako se djeca nijesu do tada susretala sa istim, utiče pozitivno na dječje ispoljavanje kreativnosti. Posebno je važno istaći da su, u konkretnim situacijama, djeca bila zainteresovana za temu, likove, predmet kreiranja, kao i razgovor o istim, a zatim i na osnovu instrukcija vaspitača uspjela su da realizuju, samostalno ili grupno, kreativno djelo. Cjelokupan kreativni proces je bio prožet međusobnom komunikacijom djece, pozitivnim emocijama a na kraju i zadovoljstvom onim što su kreirala. Isto je postignuto i u realizovanoj aktivnosti na temu „Zanimanje-frizer“, a dječji kreativni radovi su prikazani na Fotografiji 5.

Fotografija 4: Dječiji radovi u usmjerenoj aktivnosti (tema „Bajke“)

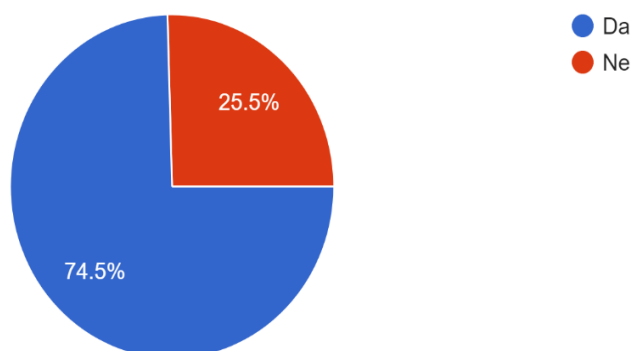

Fotografija 5: Dječiji radovi u usmjerenoj aktivnosti (tema „Zanimanje-frizer“)

Na prikazanim fotografijama se može uočiti najznačajnija odlika svakog ljudskog bića (ličnosti), a to je različitost ili posebnost. Svako dijete, u tom smislu, ima potencijal da bude posebno i „*darovito*“ u nekoj oblasti rada, pa se zato i naša angažovanost u igri sa djecom usmjerava ka otkrivanju i njegovanju (podsticanju) tog potencijala. U ovom radu smo se konkretnije usmjerili na kreativnost kao potencijal koji posjeduje svako dijete u određenoj mjeri i uslove kakvi postoje, po mišljenju vaspitača, u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori.

Iako smo djelimično saglasni sa mišljenjem da je potrebno „*iznutra*“ mijenjanje pojedinačnih praksi vaspitača (Marojević, 2018), ipak smatramo da je njihovo konkretno osnaživanje ka kritičkom samoposmatranju i mijenjanju ličnih epistemologija, posebno subjektivnih slika o djetetu i njegovim potencijalima, potrebno pokrenuti kroz odluke i promjene „*izvana*“. Ovo nam potvrđuju i naši ispitanici putem datih odgovora na sledeća dva pitanja:

Da li je, prema Vašem mišljenju, kvalitet vaspitno-obrazovnog rada uslovljen materijalno-finansijskom podrškom ustanove?

Grafik 7. Prikaz odgovora ispitanika na 11. pitanje iz upitnika

Tabela 17. Prikaz frekvencija odgovora ispitanika na pitanje:

„Kako ocenjujete obrazovnu politiku u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, posebno u pogledu stvaranja uslova za podsticanje kreativnosti kod djece?“

Ocjena	Broj ispitanika	Kumulativ „ispod”
1	5	5
2	19	24
3	56	80
4	44	124
5	26	150
Ukupno	150	-

Na osnovu prikazane grupe podataka zaključujemo da je najčešće birana ocjena 3 (modus), dok polovina i više vaspitača (84%) ocenjuje obrazovnu politiku u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, posebno u pogledu stvaranja uslova za podsticanje kreativnosti kod djece, sa ocjenom 3 i više.

ZAKLJUČAK

Konačan zaključak ćemo izvesti kroz osvrt na dobijene rezultate i na njihovoj osnovi provjerene hipoteze istraživanja. Detaljniji prikaz dobijenih rezultata u prethodnom poglavlju je približio i otkrio naša stremljenja tokom istraživanja, a u skladu sa formulisanim istraživačkim pitanjem.

Ovdje kao završnu riječ u vezi cjelokupnog našeg truda da pronađemo i formulišemo odgovor na postavljeno istraživačko pitanje, ponovo navodimo da su sledeće pomoćne hipoteze potvrđene kao tačne, a samim tim i prihvaćene:

- Vaspitači u Crnoj Gori uspješno prepoznaju kreativnost kod djece i ističu njen značaj;
- Kreativnost se najčešće identifikuje u okviru područja likovnih i govorno-jezičkih aktivnosti;
- Vaspitači svakodnevno posvećuju vrijeme u kreiranju kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama;
- Vaspitači procjenjuju sopstvenu kreativnost, znanje i kompetencije u kreiranju podsticajnog okruženja i realizovanja podsticajnih aktivnosti kao vrlo razvijene;

Što se tiče ostalih hipoteza, na osnovu dobijenih rezultata i njihove obrade možemo ih odbaciti kao netačne, a to su:

- Stavovi vaspitača o mogućnostima primjene kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti su ohrabrujućeg karaktera;
- Uslovi u predškolskim ustanovama koje se nalaze u centralnom i primorskom regionu Crne Gore su u prosjeku bolji, za podsticanje kreativnosti kod djece, u odnosu na one koje se nalaze u sjevernom regionu Crne Gore.

Kako smo već naveli, neke od naših postavljenih hipoteza nijesu potvrđene kao tačne. To ukazuje na činjenicu da su stavovi ispitanika o pitanjima koji se odnose na procjenu njih samih, njihove profesije, uslova u kojima istu ostvaruju i ostalim, često neočekivani i promjenljivi pod uticajem određenih faktora. Ovakva vrsta istraživanja uvijek uključuje i mogućnost davanja nerealnih odgovora na postavljena pitanja, s obzirom na to da je za kritičko sagledavanje vlastitite prakse potrebno lično samoangažovanje u postupcima upoznavanja sebe i unaprjeđivanja vlastitih kompetencija, a samim tim i prakse. Glavni nedostaci našeg istraživanja jesu njegova usmjerenost na procjenu konkretnog stanja, dok je otkrivanje uzroka takvog stanja dato samo u okviru mišljenja, preporuka i savjeta upućenih od strane ispitanika ali i samog istraživača, kao i moguća

subjektivnost i pristrasnost ispitanika u davanju odgovora na postavljena pitanja, posebno kada je riječ o intervjuisanju.

Ipak, uzimajući u obzir navedena ograničenja, možemo istaći da su stanje i uslovi u crnogorskim predškolskim ustanovama za podsticanje kreativnosti kod djece uspješno procijenjeni, uz primjenu odabranih metoda, tehnika i kreiranih instrumenata istraživanja. Pri tome, u prilog naših prethodno navedenih zaključaka, a kao krajnji rezultat našeg istraživačkog rada, ističemo da je glavna hipoteza prihvaćena. Zapravo, uslovi u javnim predškolskim ustanovama u Crnoj Gori nijesu podsticajni za razvoj kreativnosti kod djece.

Na osnovu podataka i informacija dobijenih od strane vaspitača (ispitanika), kao glavnih realizatora vaspitno-obrazovnog rada u predškolskim ustanovama, dali smo prikaz stvarnog stanja, a opet uslovljenog ličnim procjenama samih ispitanika. S tim u vezi, doprinos našeg istraživanja može se sagledati kroz njegov motivišući karakter. Vaspitači kao ispitanici su imali mogućnost da iznesu svoje stavove, ideje, predloge, zaključke, ali i da probude kod sebe svijest reflektivnog praktičara koji je spreman da se aktivnije angažuje u domenu unaprijeđenja uslova i kvaliteta svog rada, vlastitih kompetencija i sposobnosti.

Važno je da se vaspitači osjećaju kompetentnim da kreiraju vlastiti kurikulum koji će im omogućiti praktičnu primjenu vlastitih razmišljanja, samoprocjena i postignuća (Kunstek, 2009).

S obzirom na to da je odabrana tema aktuelna, rezultati ovog istraživanja mogu biti od značaja za unaprijeđenje prakse ali i obrazovne politike u pogledu kvaliteta rada u predškolskim ustanovama. Dobijeni rezultati istraživanja mogu ukazati donosiocima odluka u domenu predškolskog vaspitanja i obrazovanja na nov aspekt u sagledavanju kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori.

Rezultati istraživanja mogu dati smjernice za proučavanje drugih pitanja u domenu predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori, kao što su stavovi roditelja o uslovima u predškolskim ustanovama, mogućnosti razvoja kulture koja bi podržavala kreativnost djece, kako izgleda podsticajna vaspitno-obrazovna aktivnost i kakvi su stavovi vaspitača po tom pitanju, uticaj interakcije vaspitač-dijete na razvoj dječije kreativnosti, odnos autonomije i kreativnosti djeteta i slično. Istraživači se mogu usmjeriti na empirijsko proučavanje vaspitno-obrazovnih aktivnosti u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori i njihovog sagledavanja iz ugla djeteta s ciljem njihove deskripcije, kao i sprovođenje akcionih istraživanja čiji bi rezultati ukazali na podsticajnu moć okruženja i materijala koje djeca koriste za kreativno izražavanje. Ovakva istraživanja bi mogla ukazati na potrebu za uvođenjem novih programa u radu predškolskih ustanova.

LITERATURA

1. Bećirović-Karabegović, J. (2020). Značaj i uloga odgajatelja u poticanju dječijeg stvaralaštva. U: Pribišev Beleslin, T. (ured.), *Dječije stvaralaštvo u predškolskim ustanovama* (str. 51-65). Banja Luka: Filozofski fakultet & Cvrčak.
2. Benlliure, V., Meléndez, J. C. & García-Ballesteros, M. (2013). Evaluation of a creativity intervention program for preschoolers. *Thinking Skills and Creativity*, 10. doi:10.1016/j.tsc.2013.07.005
3. Chronopoulou, E. & Riga, V. (2012). The Contribution of Music and Movement Activities to Creative Thinking in Pre-School Children. *Creative Education*, 3(2). doi: 10.4236/ce.2012.32031
4. Colić, V., Milošević, T. & Colić, U. (2019). Učešće roditelja i vaspitača u igri dece. U: Pavlović Breneselović, D., Stepić, G. & Prlić, I. (ured.), *Zbornik radova*(str. 160-168). Sremska Mitrovica: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače i poslovne informatičare - Sirmium.
5. Cvijanović, N. (2020). *Prostorno okruženje i dječiji razvoj i učenje – smjernice za uređenje prostora predškolskih ustanova i osnovnih škola*. Banja Luka: Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske.
6. Džinović, V. (2020). Konstrukti darovitosti i kreativnosti: od implicitnih teorija do psihološkog instrumenta. U: Marinković, L. (ured.), *Potencijalna darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta: unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti* (str.122-134). Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
7. Đorđević, B. (2016). Kreativnost, porodica i predškolske institucije - otkrivanje i negovanje kreativnosti. U: Gojkov, G. & Stojanović, A. (ured.), *Priroda darovitosti i podsticanje razvoja* (str. 267-274). Beograd: Srpska akademija obrazovanja.
8. Đorđević, J. (2016). Kreativnost na predškolskom uzrastu – osobenosti i forme. U: Gojkov, G. & Stojanović, A. (ured.), *Priroda darovitosti i podsticanje razvoja* (str. 282-287). Beograd: Srpska akademija obrazovanja.
9. Đuranović, M., Klasnić, I. & Matešić, I. (2020). Poticanje dječje kreativnosti u predškolskim ustanovama. *Školski vjesnik*, 69 (1), 89-110. doi: <https://doi.org/10.38003/sv.69.1.3>
10. Đurđević, B. (2019). Odnos prostorno-materijalnog okruženja i učenja djece predškolske dobi. *KRUGOVI DETINJSTVA: časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva*, 2, 54-64. Preuzeto sa <https://www.krugovidetinjstva.edu.rs/index.php/home/Arhivaizdanja>.

11. Gladić, S. (2020). Kreativnost i darovitost u likovnom izrazu predškolskog deteta. U: Marinković, L. (ured.), *Potencijalna darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta: unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti*(str. 95-109). Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
12. Jelić, M. (2019). *Vaspitni uticaji na razvoj identiteta kod djece predškolskog uzrasta kroz aspekte samokontrole i inicijativnosti*. Doktorska disertacija. Nikšić: Filozofski fakultet.
13. Kopas-Vukašinović, E. M. & Budimir-Ninković, G. P. (2009). Kreativni potencijali djeteta na putu od predškolske ustanove do škole. U: *Kurikulumi ranog odgoja i obaveznog obrazovanja, treća međunarodna konferencija o naprednim i sustavnim istraživanjima*, 12–14. novembar 2009. (str. 247-259). Zagreb: Učiteljski fakultet.
14. Kovač, I. & Avramov, E. (2020). Izrada višenamenskog didaktičkog sredstva učešćem dece, roditelja i vaspitača u kontekstu realnog programa. U: *Primeri dobre prakse - zbornik radova* (str. 31-35). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
15. Kunac, S. (2015). Kreativnost i pedagogija. *Napredak*, 156 (4), 423-446. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/166211>
16. Kunstek, M. (2009). Od refleksivne do teorijske prakse u vrtiću. U: *Kurikulumi ranog odgoja i obaveznog obrazovanja, treća međunarodna konferencija o naprednim i sustavnim istraživanjima*, 12–14. novembar 2009. (str. 211-222). Zagreb: Učiteljski fakultet.
17. Luburić, S. & Mićanović, R. (2020). Kreativnost vaspitača kao činilac podsticanja darovitosti djece predškolskog uzrasta. U: Gojkov, G. & Stojanović, A. (ured.), ***Kompleksnost fenomena darovitosti i kreativnosti***, *Tematski zbornik* 25(str. 226-238). **Vršac**:Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov“.
18. Maksić, S. & Pavlović, J. (2016). Kreativni proces i dizajniranje podržavajuće didaktičke kulture u vrtiću i u školi. U: Gojkov, G. & Stojanović, A. (ured.), ***Daroviti i didaktička kultura, zbornik 21*** (str. 235-244). **Vršac**:Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov“.
19. Maksić, M. (2020). Podsticanje dečijeg stvaralaštva kroz projektni pristup. U: Pribišev Beleslin, T. (ured.), *Dječije stvaralaštvo u predškolskim ustanovama* (str. 221-229). Banja Luka: Filozofski fakultet & Cvrčak.
20. Maksić, S. (2006). *Podsticanje kreativnosti u školi*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
21. Marojević, J. (2018). *Autonomija djeteta i institucionalni model djetinjstva u Crnoj Gori*. Doktorska disertacija. Nikšić: Filozofski fakultet.

22. Milić, S. B. & Bjelica, D. S. (2022). Uticaj kvaliteta instrukcije vaspitača na razvoj kreativnosti kod predškolske djece. *Baština*, 58. doi: [10.5937/bastina32-32947](https://doi.org/10.5937/bastina32-32947)
23. Milivojčević, T. & Grčić, S. (2016). Lutka u funkciji razvoja komunikacije i stvaralaštva dece predškolskog uzrasta. *Krugovi detinjstva*, 1, 61-69.
24. Miljuš, D. & Avramov Đilas, N. (2020). Korak po korak ka podsticajnom fizičkom okruženju kroz saradnju dece, roditelja i vaspitača. U: *Primeri dobre prakse - zbornik radova* (str. 114-120). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
25. Mudrinić, D. & Mandić, I. (2020). Kako izgleda vrtić za potencijalno darovito i kreativno dete - radionica. U: Marinković, L. (ured.), *Potencijalna darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta: unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti*(str. 87-95). Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
26. Naumović, M. (2000). *Metodika razvoja govora*. Pirot: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
27. Ourda, D., Gregoriadis, A., Mouratidou, K., Grouios, G. & Tsorbatzoudis, H. (2017). A motor creativity intervention in the Greek early childhood education settings: Effects on beliefs about health. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti – JECER* 6(1), 22-42. Preuzeto s <https://journal.fi/jecer/index>
28. Partalo, S. (2020). Stvaralaštvo iz dječije perspektive. U: Pribišev Beleslin, T. (ured.), *Dječije stvaralaštvo u predškolskim ustanovama* (str. 67-74). Banja Luka: Filozofski fakultet & Cvrčak.
29. Pataki, M., Tanackov, D. & Francuski, Z. (2020). Treći kamen od Sunca. U: *Primeri dobre prakse - zbornik radova* (str. 77-82). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
30. Petrić, D., Kondić, A. & Mandić, N. (2020). Dobrobit za dete kroz igru, delanje i istraživanje. U: *Primeri dobre prakse - zbornik radova* (str. 47-52). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
31. Petrović-Sočo, B. (2009). Međuovisnost kurikulumu ranoga odgoja i institucijskoga konteksta. *Kurikulumi ranog odgoja i obaveznog obrazovanja, treća međunarodna konferencija o naprednim i sustavnim istraživanjima*, 12–14. novembar 2009. (str. 185-196). Zagreb: Učiteljski fakultet.
32. Petrović-Sočo, B. (2009). *Mijenjanje konteksta i odgojne prakse dječjih vrtića*. Zagreb: Mali profesor.
33. Petrović, M. (2016). Značaj podsticaja u muzičkom razvoju dece predškolskog uzrasta. *Krugovi detinjstva*, 1, 72-75.

34. Prentović, R. & Sotirović, V. (1998). *Metodika razvijanja početnih matematičkih pojmova*. Novi Sad: Didakta.
35. Prodanov, I., Crnjanski, N. & Milojković, M. (2021). *Muzičko obrazovanje u digitalnom okruženju*. Novi Sad: Akademija umjetnosti.
36. Radaković, T. & Matić, J. (2020). Projekat - lopta pričalica. U: *Primeri dobre prakse - zbornik radova* (str. 14-19). Novi Sad: Udruženje vaspitača Vojvodine.
37. Slunjski, E. (2015): Izvan okvira, ELEMENT, Zagreb.
38. Stojić, O. & Banović, M. (2020). Kreativni potencijali kroz prizmu savremenih koncepcija predškolskog vaspitanja i obrazovanja. U: Marinković, L. (ured.), *Potencijalna darovitost i kreativnost kod dece predškolskog uzrasta: unapređivanje kompetencija vaspitača za prepoznavanje i podsticanje kreativnosti i darovitosti* (str.80-87). Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
39. *Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Crnoj Gori 2021-2025*. (2021). Podgorica: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta.
40. Sturza Milić, N. (2014). The influence of motor experience on motor creativity (fluency) of preschool children. *Kinesiology*, 46 (Supplement 1.), 82-87. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/127853>
41. Sturza Milić, N. (2018). Kreativni pristupi učenju – paradigme i perspektive. U: Gojkov, G. & Stojanović, A. (ured.), *Darovitost i kreativni pristupi učenju, Tematski zbornik 23*(str. 31-44). Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”.
42. Vučinić, V. (2010). *Metodika muzičke kulture i početna škola sviranja na klaviru (drugo izdanje)*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
43. Vukić, V. V. (2012). Prostorno okruženje kao poticaj za razvoj i učenje djece predškolske dobi. *Magistra Iadertina*, 7 (1), 123-132. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/99897>
44. Žujka, B. & Popov, D. B. (2019). Kreativnost i veštine crtanja dece predškolskog uzrasta. U: Gojkov, G. & Stojanović, A. (ured.), ***Dostignuća i perspektive u obrazovanju darovitih, Tematski zbornik 24***(str. 389-393). **Vršac:**Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov“.

PRILOZI

PRILOG 1: Anketni upitnik

Upitnik o procjeni uslova u predškolskim ustanovama za podsticanje kreativnosti kod djece

Poštovani vaspitači/vaspitačice,

Cilj ovog upitnika jeste otkriti i analizirati Vaša mišljenja i saznanja iz vlastite prakse o uslovima podsticanja kreativnosti kod djece predškolskog uzrasta. Molimo Vas da objektivno i iskreno odgovorite na postavljena pitanja!

Upitnik je anoniman. Unaprijed se zahvaljujemo na saradnji i izdvojenom vremenu!

Opšti podaci o ispitaniku:

1. Pol ispitanika:

- ☐ Muški
- ☐ Ženski

2. Grad u kojem ispitanik obavlja vaspitno-obrazovni rad:

3. Godine radnog iskustva u predškolskim ustanovama:

- ☐ manje od 5 godina
- ☐ 5-10 godina
- ☐ 10-15 godina
- ☐ 15-20 godina
- ☐ 20-25 godina
- ☐ 25-30 godina
- ☐ preko 30 godina

Mišljenje ispitanika o navedenim pitanjima

Poštovani vaspitači/vaspitačice,

U ovom dijelu upitnika potrebno je da na postavljena pitanja odgovorite u skladu sa vašim stavovima i zapažanjima stečenim tokom cjelokupnog radnog iskustva u predškolskim ustanovama.

1. Kreativnost kod djece predškolskog uzrasta prepoznajete kao:

- ☐ Kreativan proces
- ☐ Kreativan produkt
- ☐ Iznošenje novih i originalnih ideja
- ☐ Sve navedeno

2. Kreativnost kod djece predškolskog uzrasta najčešće prepoznajete kroz:

- ☐ Slobodnu aktivnost (bez instrukcija)
- ☐ Usmjerenu aktivnost (sa instrukcijama)

3. U kojim aktivnostima, po Vašoj procjeni, djeca ispoljavaju najveći stepen kreativnosti:

- ☐ Likovne aktivnosti
- ☐ Muzičke aktivnosti
- ☐ Fizičke i zdravstvene aktivnosti
- ☐ Logičko-matematičke aktivnosti
- ☐ Jezičke aktivnosti
- ☐ Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom

4. Šta od navedenog najčešće uzimate kao glavni pokazatelj kreativnosti djeteta:

- ☐ Likovne radove
- ☐ Ponašanje u igri
- ☐ Odgovore djeteta na postavljena pitanja
- ☐ Osmišljavanje priča i pjesama
- ☐ Učešće u dramatizacijama

5. Koliko je potrebno, prema Vašem mišljenju, posvetiti se kreiranju kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama:

- ☐ Svakodnevno
- ☐ Povremeno
- ☐ Na početku svake sedmice
- ☐ Na početku svakog mjeseca

6. Koliko se Vi lično posvećujete kreiranju kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama:

- ☐ Svakodnevno
- ☐ Povremeno
- ☐ Na početku svake sedmice
- ☐ Na početku svakog mjeseca

7. Da li su, prema Vašem mišljenju, vaspitači/ce osposobljeni za postupke identifikacije i podsticanja kreativnosti kod djece?
- ☐ Da
 - ☐ Ne
8. Da li su, prema Vašem mišljenju, vaspitači/ce osposobljeni za primjenu kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti?
- ☐ Da
 - ☐ Ne
9. Da li su, prema Vašem mišljenju, prostorno-materijalni uslovi u predškolskim ustanovama odgovarajući za primjenu kreativnog pristupa u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti?
- ☐ Da
 - ☐ Ne
10. Da li je, prema Vašem mišljenju, kreiranje kreativnog okruženja u predškolskim ustanovama uslovljeno kreativnošću vaspitača?
- ☐ Da
 - ☐ Ne
11. Da li je, prema Vašem mišljenju, kvalitet vaspitno-obrazovnog rada uslovljen materijalno-finansijskom podrškom ustanove?
- ☐ Da
 - ☐ Ne
12. Da li, prema Vašem mišljenju, svako dijete u vaspitnim grupama ima dovoljno prostora za kreativno izražavanje?
- ☐ Da
 - ☐ Ne
13. Šta je, prema Vašem mišljenju, neophodno preduzeti s ciljem unaprijeđenja kako kompetencija vaspitača/ica, tako i rada predškolske ustanove u domenu podsticanja kreativnosti kod djece?

(Molimo Vas da, ukoliko želite, odgovorite na pitanje kako bismo imali uvid u Vaša zapažanja i sugestije u vezi navedenog pitanja).

PRILOG 2: Skala procjene

Skala procjene

Poštovani vaspitači/ce,

Molimo Vas da objektivno i iskreno odgovorite na ponuđena pitanja, kako bismo ih iskoristili u svrhu istraživanja. Unaprijed se zahvaljujemo na saradnji i izdvojenom vremenu!

1. Koliko se u svom vaspitno-obrazovnom radu posvećujete pitanju prepoznavanja nivoa kreativnosti kod djece?

- ☐ Nikad
- ☐ Rijetko
- ☐ Ponekad
- ☐ Često
- ☐ Redovno

2. Koliko se u svom vaspitno-obrazovnom radu posvećujete podsticanju kreativnosti kod djece?

- ☐ Nikad
- ☐ Rijetko
- ☐ Ponekad
- ☐ Često
- ☐ Redovno

3. Kako ocjenjujete važnost podsticanja kreativnosti kod djece u predškolskim ustanovama?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

4. Kako biste ocijenili svoju kreativnost?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

5. U kojoj mjeri, prema Vašem mišljenju, uspjeh u realizaciji programskih ciljeva zavisi od kreativnosti vaspitača?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

6. Kako ocjenjujete prostorno-materijalne uslove u vaspitnoj jedinici u kojoj radite?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

7. Kako ocjenjujete vlastita znanja i kompetencije u kreiranju podsticajnog okruženja u vrtiću?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

8. Kako ocjenjujete vlastita znanja i kompetencije u realizovanju podsticajnih aktivnosti u vrtiću?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

9. Kako ocjenjujete obrazovnu politiku u oblasti predškolskog vaspitanja i obrazovanja, posebno u pogledu stvaranja uslova za podsticanje kreativnosti kod djece?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

PRILOG 3: Protokol intervjua

Filozofski fakultet – Nikšić

Studijski program: Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

Istraživanje: **Procjena uslova u predškolskim ustanovama za podsticanje kreativnosti kod djece**

Hvala Vam što ste pristali da učestvujete u ovom istraživanju. Pitanja su vezana za predmet našeg istraživanja, a u svrhu dopune istraživačkog materijala za njegovo temeljnije i opsežnije proučavanje.

Molimo Vas da objektivno i iskreno odgovorite na postavljena pitanja. Vaše odgovore ćemo istaći u radu, a Vaše ime nećemo navoditi.

Ustanova: _____

Ispitivač: _____

Ispitanik: _____

Mjesto: _____

Vrijeme: _____

1. Da li možete dati komentar u vezi izgleda radne sobe vrtica u kojem ste zaposleni?
2. Da li je, prema Vašem mišljenju, to prostor za podsticanje kreativnog izražavanja djece?
(Ukoliko je odgovor Ne): Šta je tom prostoru potrebno?
3. Šta koristite kao pomoć u osmišljavanju kreativnih aktivnosti?
Kakav značaj za Vas ima saradnja i rad sa koleginicama?
4. Koliko učestvujete u igri djece i na koji način?

PRILOG 4: Fotografski zapis – izgled i opremljenost radnih soba u vaspitnim jedinicama

JPU „Radost” Kotor – VJ „Škaljari”

Autor fotografija: Ana Parapid

JPU „Radost” Kotor – VJ „Kotor”

Autor fotografija: Ana Parapidi

JPU „Vukosava Ivanović” Bar – VJ „Delfin”

Autor fotografija: Miljana Plamenac

JPU „Ljubica Popović” Podgorica – VJ „Suncokrili”

Autor fotografije: Nina Vlahović

JPU „Dragan Kovačević” Nikšić – VJ „Leptir”

Autor fotografije: Sandra Pavićević

JPU „Đina Vrbica” Podgorica – VJ „Zvezdani vrt” Zeta

Autor fotografija: Anđela Živković

JPU „Dušo Basekić” Bijelo Polje – VJ „Pčelica”

Autor fotografija: Slađana Bošković

IZJAVA O POTVRĐIVANJU ORIGINALNOSTI MASTER RADA

(U skladu sa članom 22. Zakona o akademskom integritetu i članom 18. Pravila studiranja na master studijama)

Potpisana/i: Sandra Pavićević

Broj indeksa: 3/21

Izjavljujem

Pod krivičnom i materijalnom odgovornošću da je master rad pod naslovom:

„Procjena uslova u predškolskim ustanovama za podsticanje kreativnosti kod djece”

moje originalno djelo.

U Nikšiću, 20.04.2024.

Svojeručni potpis:
